

Ebüsüüd Efendi ve Şânizâde'nin Sakk Kayıtları Işığında İslam ve Osmanlı Hukukunda İcâre (Kira)

İbrahim ÜLKER

Doktor Öğretim Üyesi, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Hukuk Tarihi Anabilim Dalı
Konya, Türkiye

iulker@selcuk.edu.tr (Sorumlu Yazar / Corresponding Author)

Makale Bilgileri

ÖZET

Makale Geçmişi

Geliş: 25.05.2023

Kabul: 17.10.2023

Yayın: 23.10.2023

Anahtar

Kelimeler:

Osmanlı Hukuku, Kira,
İş Akdi, Mahkeme,
Belge.

İslam hukukunda kira belirli bir menfaatin bir bedel karşılığında satılması olarak tanımlanmıştır. Bu yönü ile günümüze göre daha geniş bir kapsama sahip olmuştur. Taşınır, taşınmaz malların kirasının yanı sıra iş akitleri, taşıma sözleşmeleri hatta hasta hekim arasındaki sözleşmeler kira başlığı altında ele alınmıştır. İslam hukukunda genel olarak sözleşmelerin geçerli olması için bir şekil şartı ortaya konulmamıştır. Ancak insanlar haklarını korumak için aralarındaki sözleşmeleri kayıt altına alma ihtiyacı hissetmişlerdir. Hanefi mezhebi görüşleri doğrultusunda yargı teşkilatını oluşturan ülkelerde bu görevi kadılar ifa etmişlerdir. İslam tarihinde bu konuda kadılara yardımcı eserler kaleme alınmıştır. Bu çalışmada, bu eserlerden Ebüsuüd Efendi ve Şânizâde'nin sakk kitaplarındaki kira örnekleri incelenmiştir. Bu örnekler arasında gayrimenkul kira sözleşmesi, iş sözleşmesi, taşıma sözleşmesi örnekleri bulunmaktadır. Ayrıca Şânizâde'nin eserinde sözleşme örneklerinin yanı sıra kira konusunda ortaya çıkan uyuşmazlıkların yargılanmasında tutulan mahkeme kayıtları da bulunmaktadır. Bu makale ile Osmanlı hukukunda kira akdinin kapsamı ve iki hukukçu arasında yaklaşık iki yüz elli yıllık süre içerisinde kira sözleşmeleri ve sakk kayıtlarındaki değişim ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Rent In Islamic And Ottoman Law In The Light Of The Sakk Records Of Ebussuud And Sanizade

Article Info

ABSTRACT

Article History

Received: 25.05.2023

Accepted: 17.10.2023

Published: 23.10.2023

Keywords:

Ottoman Law, Rent,
Labor Agreement,
Court, Document.

Rent is defined as the selling of a specific benefit in exchange for a price in Islamic law. In this respect, it has had a wider area than today. In addition to the rental of movable and immovable properties, employment contracts, transportation contracts and even contracts between the patient and the physician are handled under the title of rent. Islamic law generally does not require a formal requirement for contracts to be valid. However, people have felt the need to record their contracts to protect their rights. In the countries that formed the judicial organization in line with the views of the Hanafi sect, qadis performed this duty. In the history of Islam, auxiliary works have been written for qadis on this subject. In this study, the examples of rent in the sakk books of Ebussuud and Sanizade are analyzed. These examples include real estate lease contracts, employment contracts, and transport contracts. In addition to examples of contracts, Sanizade's work contains court records kept in the trial of disputes arising on rent. This article aims to reveal the scope of the rent contract in Ottoman law and the changes in rent contracts and sakk records between the two jurists over a period of approximately two hundred and fifty years.

Atıf/Citation: Ülker, İ. (2023). "Ebüsuüd Efendi ve Şânizâde'nin Sakk Kayıtları Işığında İslam ve Osmanlı Hukukunda İcâre (Kira)", *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6(2), s. 730-755.

"This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)"

Plagiarism: Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. // This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees.

GİRİŞ

İnsan hayatını sürdürebilmesi için bir diğerine muhtaçtır. Bu nedenle insanlar topluluk halinde yaşamışlardır. Ancak gerek insanın yaradılışından kaynaklanan bazı özelliklerden, gerekse dış etkenlerden dolayı kendi çıkarlarını önceleyerek başkalarına zarar veren kişiler olabilir. Bu nedenle insanlar arasında düzeni ve adaleti sağlamak için birtakım kurallara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kurallar fıkıh ilminde muamelat, münâkehât ve ukûbât başlıklarına ayrılır.¹ Münâkehât aile hukuku konularını, muamelat borçlar hukuku konularını ve ukûbât ceza hukuku konularını ele alır. Kira sözleşmeleri fıkıhta muamelat başlığı altında ele alınan konulardan biridir. Konunun önemine binaen neredeyse tüm fûrû-ı fıkıh kitaplarında icâre başlığını ve bu alanı düzenleyen kuralları bulmak mümkündür. İslam hukukunda icâre kavramının günümüz kira kavramından daha geniş bir kapsama sahip olduğu söylenebilir. Zira günümüzde ayrı bir hukuk bilim alanı olan iş hukuku konuları, tarihte icâre-i âdemî olarak isimlendirilerek icâre konusunun bir alt başlığı olarak değerlendirilmiştir. Yine günümüzde taşıma hukuku, tıp hukuku diyebileceğimiz alanlar İslam hukukunda icâre (kira) başlığı altında ele alınmıştır.² Zaman içerisinde kapsamı daralsa da geçmişte olduğu gibi günümüzde de kira hukuku önemli bir yere sahiptir.

Bu çalışmada fıkıh kitaplarındaki teorik bilgilerin bir şekilde hayata geçirilmesi olarak nitelendirilebileceğimiz sakk kayıtları penceresinden kira akdi ele alınacaktır. Gerçekten de sakk eserleri İslam hukuku uygulamasının en güzel şekilde görülebileceği çalışmalardır. Aşağıda detaylarına değinileceği üzere sakk kitapları, günümüzde fıkıh kitapları kadar meşhur olmasa da tarihimizde uygulayıcılar tarafından çokça başvuru ve hukuk uygulamasına yön veren eserlerdir. Bu çalışmada iki temel sakk kitabındaki kayıtların değerlendirilmesi tercih edilmiştir. Biri Osmanlı Devleti'nin meşhur şeyhülislamlarından Ebüsuûd Efendi'ye (öl. 982/1574) ait sakk eseridir. Üzerinde bazı çalışmalar yapılan bu eser Arapça olarak hazırlanmış ve henüz Türkçeye çevrilmemiştir. Osmanlı ulemâsı tarafından kaleme alınan ilk sakk eserlerinden sayılan bu çalışmadaki icâre kayıtları o dönemin kira hukukuna ışık tutması açısından tercih edilmiştir. Çalışmada kullandığımız ikinci eser ise Mehmet Sadık Efendi'nin (Şânizâde) (öl.1242/1826) Sakk-i Şânizâde isimli eseridir. 18. yüzyılın sonlarına tarihlenen bu eser yine Osmanlı âlimleri tarafından kaleme alınan son sakk eserlerinden sayılabilir. Bu eserlerdeki kayıtların karşılaştırması ile sakk kayıtları ışığında Osmanlı icâre hukuku alanında yaklaşık iki yüz elli senede ortaya çıkan dönüşüm de ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Birçok fûrû-ı fıkıh kitabında İslam hukukunda icâre konusundan bahsedilmiştir. Bu eserlerden bu çalışmanın hazırlanmasında yararlanılanlar kaynakçada zikredilmiştir. Günümüzde müstakil olarak bu konuyu ele alan M. Latif Altun tarafından hazırlanan eserin³ yanı sıra Diyanet

¹ Mecelle-i Ahkam-ı Adliye'nin birinci maddesi, Düstur, 1. Tertip, C. 1, s. 30.

² Cin, Halil / Akgündüz, Ahmed. *Türk Hukuk Tarihi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2011, s. 652; Avcı, Mustafa. *Türk Hukuk Tarihi*, 11. Basım, Adalet Yayınevi, Ankara, 2022, s. 607-608; Ekinci, Ekrem Buğra. *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, Arı Sanat Yayınları, İstanbul, 2006, s. 524-525.

³Altun, Muhammed Latif. *İslam Hukukunda Kira (İcare) Sözleşmesi*, Sonçağ Akademi, Ankara, 2022.

İşleri Başkanlığı görevinde de bulunan Ali Bardakoğlu⁴ ve Aslıhan Akdeniz⁵ tarafından hazırlanan doktora tezleri de bulunmaktadır.

I. İLM-İ ŞURUT VE İLM-İ SAKK

İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren hukuki işlemlerin kaydedilmesinde yazı aktif olarak kullanılmıştır.⁶ Hicri ikinci asırda hukuken geçerli bir belge düzenlemek için uyulması gereken kuralların ele alındığı ilmü'ş-şurut ortaya çıkmıştır.⁷ Şurut “İnsanlar arasında yapılan çeşitli muameleler hakkında hakları zayi olmaktan korumak amacıyla, yazı sanatını bilen bir kimse tarafından yazılan belge” şeklinde tanımlanmaktadır.⁸ İlm-i şurut konusunda ilk bilimsel çalışma yapan kişinin İmam-ı A'zam Ebû Hanife olduğu iddia edilmektedir. Ebu Hanife şurut ilmini müstakil bir alan olarak ilk kez ele almış ve bu ilmin esaslarını ve ilkelerini ortaya koymuştur. Ancak Ebu Hanife'nin bu konudaki çalışması günümüze kadar ulaşmamıştır.⁹ Şurut ilmine ait yazılan ilk eserlerden biri de Ebu Hanife'nin öğrencisi İmam Muhammed'e aittir. Bazı araştırmacılar bu eserin Serahsî'nin *el-Mebsut* isimli kitabının içinde bir bölüm olarak bize kadar ulaştığını beyan etmektedirler.¹⁰ Hicri 250'li yıllara gelindiğinde tespit edilen kırkın üzerinde müstakil şurut kitabının isimleri eserlerde yer almıştır.¹¹ Bu ilk dönem eserlerinden günümüze kadar ulaşan ilk örnek Tahâvî'nin (öl.321/933) eş-Şurûtu'l-kebîr ve's-sağîr kitabıdır.¹²

Şurut eserleri hukuk tarihimizde uygulamacıların işini kolaylaştıran kaynak eserler olarak kullanılmıştır. Hukuki işlemler tarafların kimliklerinin tespiti, tarafların işlem yapma ehliyetinin belirlenmesi, iradelerinin sakatlanmadan ve gerçek hali ile ortaya konularak işleme yansıtılması, yapılacak hukuki işlemin konusu, tarafların yükümlülükleri ve bu yükümlülüklerin ne zaman yerine getirileceği gibi pek çok detay barındırır. Bu hususların ayrıca İslam hukukunun ortaya koyduğu kurallara uygun bir şekilde ifade edilmesi önem arz etmektedir. İşte şurut eserleri her bir hukuki işlemi ele alarak bu işlemin geçerli olabilmesi için işlemin kuruluşunda ne gibi hususların zikredilmesi gerektiğini ve ileride ortaya çıkabilecek muhtemel uyuşmazlıklarda kullanılacak

⁴ Bardakoğlu, Ali. *İslam Hukukunda ve Modern Hukukta İcare Akdi Özellikle Personel İstihdamı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1982.

⁵ Aslıhan Akdeniz tarafından hazırlanan “Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye'nin Kira Hükümlerinin Nizâmiye Mahkemelerinde Uygulanması” isimli doktora çalışması daha sonra kitap olarak da basılmıştır. Bkz: Akdeniz, Aslıhan. *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye'nin Kira Hükümlerinin Nizâmiye Mahkemelerinde Uygulanması*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2022.

⁶ Muhammed Hamidullah tarafından kaleme alınan el-Vesâiku's-Siyâsiyye isimli çalışmada Hz. Peygamber'in kaleme aldırıldığı üç yüz civarında belge tespit edilmiştir. Bu belgelerden bazıları hukuki işlemlerin kayıtlarını ihtiva etmektedir. Hamidullah, Muhammed. *el-Vesâiku's-Siyâsiyye*, (çev. Vecdi Akyüz), Kitabevi, İstanbul, 1997, s. 14.

⁷ Ünal, Halit. “Şurût- Sukûk İslam Hukukunda Belge Tanzimi”, *Diyanet Dergisi*, C. 22, S. 3, 1986, s. 25.

⁸ Önder, Muharrem. “Ebû Ca'fer et-Tahâvî (239-321/853-933) ve Şurût İlmi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S. 11, 2008, s. 374.

⁹ Özcan, Ruhi. *Mukaddimetü'l-Hâvî fi Şurûti't-Tahâvî*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bağdat, 1972, s. 183.

¹⁰ Önder, s. 396.

¹¹ Özcan, 1972, s. 183-194.

¹² Atar, Fahrettin. “Şürût ve Sicillât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.39, Ankara, 2010, s. 416; Bu eser Rûhî Özcan tarafından “el-Hâvî fi Şurûti't-Tahâvî” adıyla Arapça yazılan yüksek lisans çalışmasına konu olmuştur.

Saylan, konu ile ilgili çalışmasında bu alanda yazılan bazı eserlere ait kısa bilgi notları paylaşmış ve tespit edebildiği eserlerin bir listesini vermiştir. Saylan, Şenol. “Hanefî Mezhebi Şurût Literatürü”, *IV. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Veli "Hanefîlik Mâturidilik" Sempozyumu Kitabı*, Kastamonu Üniversitesi Matbaası, Kastamonu, 2017, C. 2, s. 28-47.

hukuken geçerli belge düzenlemek için dikkat edilmesi gereken hususların ortaya konulduğu ve kayıt örneklerinin yer aldığı eserlerdir.¹³

İslam tarihinde şurut ilmi olarak ortaya çıkan bu bilim Osmanlı hukukunda da etkili olmuştur.¹⁴ Hukuk tarihimizde başta Osmanlı olmak üzere Hanefî fikhının uygulandığı devletlerde¹⁵ kadılar diğer görevlerinin yanı sıra bugünkü anlamda noterlik diyebileceğimiz tescil görevini de ifa etmişler ve insanlar arasında yapılan hukuki muameleleri kayıt altına almışlardır.¹⁶ Devlet tarafından kadılar görevlendirilirken bu husus ayrı bir görev olarak zikredilmiş¹⁷ ve yapacakları bu hizmet karşılığında alacakları ücret de yine kanunnameler ile belirlenmiştir.¹⁸ İlk dönemden itibaren insanlar arasındaki hukuki işlemleri kayıt altına alan kadılar, şurut eserlerini yardımcı kaynak olarak kullanılmışlardır. İlerleyen dönemlerde aralarında şeyhülislamın da bulunduğu Osmanlı hukukçularından şurut eserleri yazan âlimler olmuştur.¹⁹ İlm-i şurut Osmanlı uygulamasında 16. yüzyıldan sonra sakk veya bu kelimenin çoğulu olan sukuk olarak isimlendirilmiştir.²⁰

Sakk kelimesi Farsça kökenli olup *çek* kelimesinden gelmektedir. Farsçadan Arapçaya geçen bu kelime sakk halini almıştır.²¹ “*Şer’i mahkemelerin verdikleri hüccet, ilam, temessük ve diğer şer’i muamelelerin yazılış usulü*” şeklinde tanımlanmaktadır.²² Osmanlıda bu konuda eser kaleme alan Hacibzâde (ö.1100/1689) sakk ilmini “mahzar ve sicillere yazılan şeyleri inceler” diye

¹³ Saylan, s. 29; Ülker, İbrahim. *Osmanlı Noterlik Hukuku*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2018, s. 80.

¹⁴ Ülker, 2018, s. 118.

¹⁵ Maliki mezhebinin yargılamada yazıya ve yazılı belgeye yaklaşım farklılığından dolayı Maliki mezhebinin uygulandığı devletlerde noterlik işlemleri yapmak üzere ayrı görevliler tayin edilmiştir. Tyan, Emile. *Noterlik ve İslam Hukuku Uygulamasında Yazıyla İspat Rejimi*, (çev. Ahmet Ziya Çalışkan), Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Konya, 2019, s. 69; Atar, Fahrettin. “Noter”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 33, Ankara, 2007, s. 211; Anadolu Selçuklu uygulaması için bk. Ülker, İbrahim. “İki Belge Işığında Anadolu Selçuklularda Noterlik İşlemleri”, *II. Türk Hukuk Tarihi Kongresi*, (haz. Fethi Gedikli), Onikilevha Yayınları, İstanbul, 2016, C.1, s. 31-49.

¹⁶ Ortaylı, İlber. *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti’nde Kadı*, Kronik Kitap, İstanbul, 2017, s. 43; Oğuz, Mustafa / Akgündüz, Ahmet. “Hüccet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 18, İstanbul, 1998, s. 446; Schacht, Joseph. *İslam Hukukuna Giriş*, (çev. Mehmet Dağ - Abdulkadir Şener), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1986, s. 91; İnalçık, Halil vd., *Adalet Kitabı*, Yeditepe Yayınevi, Ankara, 2012, s. 122; Cin Halil / Akyılmaz Gül, *Türk Hukuk Tarihi*, Sayram Yayınları, Konya, 2022, s. 172; Üçok Coşkun / Mumcu Ahmet / Bozkurt Gülnihal, *Türk Hukuk Tarihi*, Turhan Kitapevi, Ankara, 2022, s. 226; Aydın, M.Akif, *Türk Hukuk Tarihi*, Beta Yayınları, İstanbul, 2022, s. 84; Avcı, 2022, s. 219; Ülker, 2018, s. 129.

¹⁷ Uzunçarşılı tarafından neşredilen Kanuni Sultan Süleyman’ın Bedreddin isimli bir kişiyi Budin kadılığına vazifelendirdiği beratın ilgili bölümü şu şekildedir: “...şer’-i kadimden tecaviüz eylemeye ve eimme-i hanefiyyeden akval-i muhtelif vaki olan mesailde kema-yenbaği tetebbu edip esahh-ı akvali bulup anınla amel eyleye ve ketb-i sicillât ve sukuk ve tezvîc-i sığar ve sagair ve akdi enkiha ve tenfîz-i vesaya ve kısmet-i mevâris-i râyâ ve zabt-ı emvâl-i eytâm ve gâib ve azl ve nasb-ı vasi ve nâib ve sair umur-ı şer’iyyeye bi’ttamam ve ’l-kemal alâ vecih-i ta’fîl ve ’l-icmal mutasarrıf ve mübaşir olup...” Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilatı*, 4. Basım, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014, s. 113.

¹⁸ Örneğin Yavuz Sultan Selim Kanunnamesinde hüccet karşılığı alınacak ücret şöyle belirlenmiştir: “Kadı hüccetinin resmi budur ki, yirmi altı akçe alına; yirmisi kadının ola dördü naibin, ikisi katibin ola...” Akgündüz, Ahmet. *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1991, C. 3, s. 106.

¹⁹ Kaya, Süleyman. “Mahkeme Kayıtlarının Kılavuzu: Sakk Mecmuaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 3, S. 5, 2005, s. 384.

²⁰ Kaya, Süleyman. “Sak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2008, C. 35, s. 586; Ülker, 2018, s. 119; Kaya, 2005, s. 384.

²¹ Kaya, 2005, s. 381.

²² Uzunçarşılı, s. 116.

açıklamıştır. Hacibzâde bu ilmin çeşitli isimler aldığını beyan ederek *eş-şurût, el-hucce, el-vesika, es-sakk* kelimelerinin bu ilim için kullanıldığını yazmıştır.²³

Osmanlı mahkemelerinde kayıtlar önce müsveddelere yazılır; daha sonra kadı incelemesinden geçirilir, gerekli görülürse üzerinde düzeltmeler yapılır, daha sonra kadı sicillerine kaydedilir ve bu kayıtlardan taraflara birer suret verilir.²⁴ Bu müsveddeler zamanla kâtip, nâip veya kadının uhdesinde birikirdi. Bu görevlilerden bazıları ellerinde toplanan bu kayıtlardan önemli olanlarını seçer ve belirli bir düzen içerisinde yazıya geçirirlerdi. Bu esnada konuya ilişkin fetva kitapları ve önceki sakk kitapları ile karşılaştırmalar yapılır ve neticede mükemmel sayılabilecek rehber eserler ortaya konurdu.²⁵

Sakk kitaplarında kadıların hazırlayacakları ve kadı sicillerine yazacakları kayıtların örnek suretleri yer almıştır. Bu eserlerin bazılarında fıkıh ve fetva kitaplarından kısa bilgiler yer almaktadır. Bu kitapların birçoğunda noterlik belgeleri diyebileceğimiz hüccetlerin yanı sıra kadıların tutmuş oldukları ilam, ma'ruz, mürâsele²⁶ örnekleri de bulunmaktadır.²⁷

Sakk kitapları kadıların ifa ettikleri görevlerle paralel olarak çok geniş bir konu yelpazesine sahip olmuşlardır. Osmanlıda bu ilmin yıllar içerisinde derinlik kazandığı ve bu alanda yazılan kitapların hacimlerinin genişlediği görülmektedir. Zira Şeyhülislam Ebüssuûd Efendi'ye ait olan "Bidaatü'l-kâdî li ihtiyacihi fi'l-müstakbeli ve'l-mazi" isimli sakk kitabı sadece yirmi dört sayfa ve atmış belgeden ibaret iken²⁸ 18. yüzyılda yaşamış Debbâğzade Numan Efendi'ye ait olan "Tuhfetü's-sukuk" isimli sakk kitabı 1248'de Matbaa-i Amire tarafından basılmış olup 417 sayfadan oluşmaktadır.²⁹ Bu eserlerin içerisinde birçok konuda yüzlerce belge örneği bulunmaktadır.³⁰

²³ Hâcibzade, Muhammed b. Mustafa. *Bidâ'atü'l-hükkâm*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 2273, İstanbul, s. 2a.

²⁴ Bayındır, Abdülaziz. *İslam Muhakeme Usulü (Osmanlı Devri Uygulaması)*, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul, 2015, s. 25-26; Aydın, Mehmet Akif. *Türk Hukuk Tarihi*, 14. Basım, Beta Yayınları, İstanbul, 2017, s. 82; Ubucı, M.A. *Türkiye 1850*, (çev. Cemal Karaağaçlı), Tercüman Yayınları, İstanbul, ty., C. 1, s. 165; Feyzioğlu, Hamiyet Sezer. *Tanzimat Döneminde Kadılık Kurumu*, Kitabevi, İstanbul, 2010, s. 14.

²⁵ Kaya, 2005, s. 382.

²⁶ Bu farklı belge türleri hakkında detaylı bilgi için bk. Akgündüz, Ahmet. *Şer'iyye Sicilleri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1988, C. 1 s. 20; Bayındır, s. 26; Akgündüz, Ahmet. "İslam Hukukunun Osmanlı Devleti'nde Tatbiki: Şer'îye Mahkemeleri ve Şer'îye Sicilleri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, C. 14, 2009, s. 43-44.

²⁷ Örnekler için bk. Debbâğzade Numan Efendi. *Tuhfetü's-Sukuk*, İstanbul, 1259; Yusuf Ziyaeddin, b. Hac Yakub b. Ali el-İstanbuli. *Camiu Envari's-Sukuk ve Lamiu'z-Ziyai li Zevi's-Şukuk (Sakk-i Cedid)*, İstanbul, 1284.

²⁸ Süleymaniye yazma eserler kütüphanesindeki bir nüshasında 31-43 sayfalar arasında bu eser yer almıştır. Kaya, 2005, s. 395; Yine Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü'nden ulaştığım nüsha 24 sayfadan ibarettir.

²⁹ Osmanlı döneminde yazılan sakk kitaplarına ilişkin bir literatür çalışması için bk. Kaya, 2005.

³⁰ Bu eserlerin geniş konu yelpazesini ortaya koymak için Çavuşzade Mehmet Aziz Efendi'nin Dürrü's-Sukuk kitabındaki ana konu başlıklarını belirtmek yararlı olacaktır: Kitâbü't-Tahâret, Kitâbü's-Salât Kitâbü'z-Zekât, Kitâbü's-Savm, Kitâbü'l-Hac, Kitâbü'n-Nikâh, Kitâbü'r-Radâ', Kitâbü't-Talâk, Kitâbü'l-İtâk, Kitâbü'l-Hudûd, Kitâbü's-Serika, Kitâbü'l-Lukata ve Lakit, Kitâbü'l-Âbık, Kitâbü'l-Mefkûd, Kitâbü's-Şirket, Kitâbü'l-Vakıf, Kitâbü'l-Büyû' Kitâbü's-Sarf, Kitâbü'l-Müdâyenât ve'l-Gurûz, Kitâbü'l-Kefâlet, Kitâbü'l-Havâle, Kitâbü'l-Kazâ' Kitâbü'l-Vekâlet, Kitâbü'd-Davâ, Kitâbü's-Sulh, Kitâbü'l-Mudârebe, Kitâbü'l-Vedîa, Kitâbü'l-Hibe, Kitâbü'l-İcâre, Kitâbü'l-İkrah, Kitâbü'l-Hacr, Kitâbü's-Şûf'a, Kitâbü'l-Kismet, Kitâbü'l-Muzâraa, Kitâbü's-Şûrb, Kitâbü'l-Hitan, Kitâbü'r-Rehn, Kitâbü'l-Cinâyât, Kitâbü'd-Diyet, Kitâbü'l-VesâyâÇavuşzade Mehmed Aziz Efendi. *Dürrü's-Sukuk*, İstanbul, 1288, s. 2-12.

Sakk ilminin Osmanlı hukuk uygulamasında birçok faydasından bahsedilebilir. İslam hukukunda neredeyse hiçbir akit yazılı şekil şartına tabi tutulmamıştır. Taraflar aralarındaki akitleri sözlü olarak yapabilirler bu şekilde yapılan akitler geçerli olur. Hanefi âlimleri “Yazı ve mühür taklit edilmiş olabilir.”, “Yazı yazıya benzer.”, “Bir yazı taslak olarak yazılmış olabilir.” gibi gerekçelerle yazılı belgeyi tek başına delil olarak kabul etmemişlerdir.³¹

Yazılı belgenin delil olarak kabul edilmemesi akitle ilgili bir ihtilaf ortaya çıktığı zaman akdin bizzat kendisini ve akdin ihtiva ettiği hususları ispat konusunda zorlukları gündeme getirecektir. Taraflar aralarındaki akitte şahit bulundursalar da bunların, ilerleyen zamanda akdin muhtevasını unutmaları veya bir ihtilaf anında yanlı beyanda bulunmaları muhtemeldir. İnsanlar yapmış oldukları akitler sağlam olsun ve ilerde bir ihtilaf yaşadıklarında kolayca bu ihtilaf giderilsin isterler.³²

İslam hukukunun Hanefi yorumunda bu ihtiyacı gidermek için kadı sicilleri kullanılmıştır. Fakihler kadı sicilindeki kayıtları değiştirilmesi ve yok edilmesi neredeyse imkansız olduğu için yargılamada kesin delil olarak kabul etmişlerdir. Bu yoruma uygun olarak kadılar görevlendirirken uyuşmazlıkları çözenin yanı sıra insanlar arasındaki anlaşmaları kayıt altına almak vazifesi ile de görevlendirilmişlerdir.³³ Bu durum Osmanlı kadı sicil kayıtlarında açıkça görülmektedir. Osmanlı klasik döneminde tutulan kadı sicil kayıtları incelendiğinde bu kayıtlar bazılarının kadı önüne gelmiş somut bir uyuşmazlığın çözümü için tutulduğu; ancak birçoğunun ileride bir hukuki uyuşmazlık çıkması durumunda ispat vasıtası olarak kullanılmak amacıyla yazdırılmış kayıtlar olduğu görülmektedir.³⁴

Hukuki işlemler birçok hukuki detay barındıran ve kuruluşunda bu detaylara dikkat edilmemesi durumunda işlemin geçerliliğini etkileyecek sonuçların ortaya çıkmasına sebep olabilen bir niteliğe sahiptir. Bu nedenle bir hukuki işlem tesis ederken ilerde hak kayıplarına uğramak istemeyen kişiler toplumda hukuk alanında bilgi birikimine sahip olan kadılardan yardım almışlar ve yapmış oldukları işlemlerin geçerli olabilmesi için gerekli şartları taşımalarını bu şekilde sağlamışlardır. İlerde ihtilaf vukuunda başvurulacak merci tarafından daha kuruluş aşamasında hukuki işlemlerin düzenlenerek kayıt altına alınması o günün şartlarına göre hukuki güvenliği sağlamıştır. Kadılar tarafından sağlam bir şekilde hazırlanarak kayda geçirilen konularda daha sonra uyuşmazlık yaşanması çok ender görülen bir durum olmuştur.³⁵

Osmanlı kadı sicilleri incelendiğinde, geniş coğrafyaya yayılan yargı teşkilatında birbirinden çok uzak bölgelerde görev yapan kadıların şaşılacak derecede birbirine benzer kayıtlar kaleme aldıkları görülmektedir. Bu ortak sicil dilinin ortaya çıkmasında sakk kitaplarının önemli bir etkisinin bulunduğu söylenebilir. Sicil kayıtlarını oluşturan kadılar sakk kitaplarından yararlanarak

³¹ Şeyh Bedreddin. *Letâifu'l-İşârât Şerhi / et-Teshîl Şerhu Letâifi'l-İşârât*, (haz. Hacı Yunus Apaydın), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2012, C. 2, s. 1548; İbn Âbidin, Muhammed Emin b. Ömer. *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*, (çev. Ahmed Davudoğlu), Şamil Yayınları, İstanbul, 1982, C. 12, s. 359; Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuki İslâmiyye ve İstilahatı Fikhiyye Kamusu*, Ravza Yayınları, İstanbul, 2013, C. 8, s. 176; Tyan, s. 6.

³² Tyan, s.13.

³³ İbn Âbidin, C. 12, s. 346; Uzunçarşılı, bu sicillerin tutulmasının hükümdar tarafından kadılara emredilmiş ve kanun haline getirilmiş bir husus olduğunu beyan eder. Uzunçarşılı, s. 109.

³⁴ Akgündüz, 1988, C. 1, s. 21.

³⁵ Ülker, 2018, s. 146.

birbirinden çok uzak yerlerde aynı şekli ve dili kullanabilmişlerdir. Bu durum yargının işleyişine de önemli bir katkı sunmuştur.³⁶ Zira Osmanlıda kadılar ilk dönemlerde üç yıllığına daha sonraki dönemlerde iki hatta bir yıllığına yani kısa denilebilecek sürelerde görevlendirilmişler, süresi dolan kadı kazasker veya şeyhülislam tarafından doğrudan veya bunların padişaha arzı ile yeniden başka bir merkeze görevlendirilmiştir.³⁷ Göreve yeni başlayan kadı önceki kadıdan sicilleri devralırdı. Daha sonra ortaya çıkan ihtilaflarda bu siciller delil olarak kullanılırdı.³⁸ Bu nedenle önceki kadı tarafından tutulan ya da tutturulan kayıtların anlaşılabilir olması çok önem arz ederdi. İşte sakk kitaplarının kullanılması ile belirli bir sistematiğe ve ortak hukuk diline göre kaleme alınan bu kayıtlar sonraki kadılar tarafın ihtiyaç duyulduğunda kolayca anlaşılabilir olarak ihtilafların çözümünde kullanılabiliştir.

Osmanlı döneminde tutulan ve günümüze kadar ulaşan kadı sicilleri incelendiğinde insanlar arasındaki birçok hukuki işlemin kadılar tarafından kayıt altına alındığı görülmektedir.³⁹ İşte bu sicillere kaydedilen konulardan biri de kira sözleşmeleri olmuştur.

II. İCÂRE (KİRA) HAKKINDA GENEL BİLGİ

İcâre ile ilgili sakk örneklerini paylaşmadan önce konunun dayandığı hukuki ilkeleri ortaya koymak için İslam hukukunda icâre hakkında kısa bir bilgi vermek uygun olacaktır. Burada konu hakkında detaylı bilgi verilmeyecektir. Konu ile ilgili detaylı bilgi için fıkıh kitaplarının icâre ile ilgili bölümlerine müracaat edilebilir.⁴⁰

İcâre, ücret manasında kullanıldığı gibi bir şeyi kiraya vermek manasında da kullanılmaktadır.⁴¹ İstilahî manada “Belirli bir menfaati malum bir bedel mukabilinde satmaktır.”

³⁶ Ülker, 2018, s. 123; Bir sakk eseri incelemesi için bkz: Gedikli, Fethi. Bosna Sakk Defteri: Hicri 1203-1288 (1788-1871) Tarihleri Arasında Bosna’da Hukuksal ve Toplumsal Hayat, İz Yayıncılık, İstanbul, 2015.

³⁷ Cin / Akyılmaz, s. 169; Aydın, s. 80; Avcı, 2022, s. 216; Osmanlıda kadıların tamamı 1574 yılına kadar kazaskerler tarafından veya kazaskerin arzı ile görevlendirilirken bu tarihten sonra bazı önemli kadılıkların görevlendirilmesi şeyhülislam tarafından arz edilerek yapılmıştır. Uzunçarşılı, s. 94.

³⁸ Molla Hüsrev, Gurer ve Dürer Tercümesi, (çev. Arif Erkan), Eser Neşriyat, İstanbul, 1980, C. 3 s. 303; Mevsilî (ö. 683/1284)’nin yazmış olduğu el-İhtiyar isimli eserde kadı olarak tayin edilen kimsenin göreve başladığında yapacağı işler belirtilmiştir. Kadı vazifeye başladığında kendisinden önce görev yapan kadıdan dava kayıtlarını ister onun tutmuş olduğu sicil ve evrakları gözden geçirir. Çünkü sicil ve evraklar ihtiyaç anında hüccet olsunlar diye, tanzim edilmişlerdir. Mevsilî, Abdullah b. Mahmud. *el-İhtiyar li-Ta’lîl-i-Muhtar*, (çev. Hüsametdin Vanlıoğlu vd.), Muallim Neşriyat, İstanbul, 2015, C. 2, s. 101.

³⁹ Bu işlemlerden bazıları şunlardır: Satış, icâre, bağışlama, karz, vekalet, kefalet, rehin, borç ödeme ve ibra, vasiyet, miras paylaşımı ve vakıf. Ülker, 2018, s. 148.

⁴⁰ Konuyu ele alan bazı fıkıh kitapları: Serahsî. *Mebcut*, (çev. M. Cevat Akşit), Gümüşev, İstanbul, 2008, C. 15, s. 100 vd.; *Fetâvâ-yi Hindîyye*, (çev. Mustafa Efe), Akçağ Yayınları, Ankara, 1986, C. 9 s. 357 vd.; İbn Âbidin, C. 14, s. 5 vd.; Mevsilî, C. 2, s. 43 vd.; Seyyid Sabık. *Fıkhu’s-Sünne Ayet ve Hadislerle İslam Hukuku*, (çev. Mehmet Yılmaz), Pınar Yayınları, İstanbul, 2015, C.4 s. 86 vd.; Cezîri, Abdurrahman. *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhu*, (çev. Mehmet Keskin), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, s. 1699 vd.; Şeyh Bedrettin, C. 1, s. 713 vd.; Molla Hüsrev, C. 3, s. 390 vd.; İbrahim Halebî, *Mülteka Tercümesi*, (çev. Hüsametdin Vanlıoğlu), Yasin Yayınları, İstanbul 2014, C. 3, s. 63 vd. Merginani, Şeyhülislam Burhanüddin Ebu’l Hasan Ali b. Ebu Bekir. *el-Hidâye Tercemesi*, (çev. Ahmed Meylani), Kahraman Yayınları, İstanbul, 2015, C. 4, s. 399 vd.; Bilmen, C. 6, s. 156 vd. Ayrıca Mecelle-i Ahkam-ı Adliye’nin ikinci kitabının başlığı “Kitab-ül-İcare” dir. 404. maddesinden 611. maddesine kadar icare konuları düzenlenmiştir. Düstur, 1. Tertip, C. 1, s. 78-111.

⁴¹ Bilmen, C. 6, s. 156; İcare kelimesi dünyevi karşılıklar için kullanılan ücret, uhrevi karşılıklar için kullanılan ecir kelimeleri ile eş anlamlıdır. Bardakoğlu, Ali. “İcâre”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2000, C. 21, s. 381.

şeklinde tanımlanmaktadır.⁴² Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin 405. maddesinde “İcâre, lûgat-ı arabda ücret mânâsınadır. Fakat icar mânâsında dahi istimal olunmuştur. İstilah-ı fukahada menfaat-ı malûmeyi ivaz-ı malûm mukabelesinde bey’ etmek demektir.”⁴³

Fıkıh kitaplarında kiranın meşrûluk temeli olarak Talâk Suresi'nin 6. ayeti,⁴⁴ ve Zuhuruf Suresi'nin 32. ayeti⁴⁵ gösterilmektedir.⁴⁶ Kiraya ilişkin uygulamaları ve kuralları Hz. Peygamber'in sünnetinde de bulmak mümkündür. Hz. Peygamber'in kendisi de kira sözleşmesi yapmış, insanların kira akitlerine onay verdiği gibi onların İslam hukukuna aykırı yönlerini düzeltmiştir.⁴⁷ Ayrıca âlimler kira sözleşmelerinin meşruluğu konusunda icmâ olduğunu beyan etmektedirler.⁴⁸

Kira sözleşmeleri karşılıklı olarak borç yükleyen sözleşmelerdendir. Kiralayan malı kullanıma uygun bir şekilde karşı tarafa teslim etme, kira müddeti boyunca kullanıma uygun bir şekilde tutma ve kiralanan malın zorunlu bakımlarını yapmakla yükümlüdür. Kiracı ise kira bedelini ödeme, kiralanan şeyi amacına uygun bir şekilde kullanma ve kullanım süresince mala zarar vermeme yükümlülüğü altındadır.⁴⁹

Kira akdinin tarafları kiralayan (mucir) ve kiracıdır (müste'cir).⁵⁰ Tarafların kira akdi yapabilmeleri için vücup (hak) ve eda (fil) ehliyetine sahip kişiler olmaları gerekir. Mümeyyiz küçüğün yapacağı kira akdi velisinin izni ile geçerli olacaktır. Kiralayan kişinin malın menfaatine

⁴² Şeyh Bedrettin, C. 1, s. 713; Merginani C. 4, s. 399; Fetâvâ-yi Hindiyeye, C. 9, s. 357; İbn Âbidin, C. 14, s. 5.

Şu an Türkiye'de yürürlükte olan 6098 sayılı “Türk Borçlar Kanunu” 299. maddesinde kira sözleşmesi şu şekilde tanımlanmıştır. “Kira sözleşmesi, kiraya verenin bir şeyin kullanılmasını veya kullanmayla birlikte ondan yararlanılmasını kiracıya bırakmayı, kiracının da buna karşılık kararlaştırılan kira bedelini ödemeyi üstlendiği sözleşmedir.” 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6098.pdf>. E.T. 02.08.2023

⁴³ Düstur, I. Tertip, C. 1, s. 80.

⁴⁴ “...Sizin için (çocuğu) emzirirlerse (emzirme) ücretlerini de verin ve aranızda uygun bir şekilde anlaşın. Eğer anlaşamazsanız, çocuğu baba hesabına başka bir kadın emzirecektir.” Diyanet İşleri Başkanlığı, Kur'an-ı Kerim Meali (Haz.: Halil Altuntaş / Muzaffer Şahin) Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2011, s. 630.

⁴⁵ “...Birbirlerine iş gördürmeleri için (çeşitli alanlarda) kimini kimine, derece derece üstün kıldık...” Kur'an-ı Kerim Meali, s. 542.

⁴⁶ Serahsî, C. 15, s. 100-101; Mevsilî, C. 4, s. 44; Seyyid Sabık, C. 4, s. 86-87.

⁴⁷ Hz. Âişe şöyle anlatıyor: “Hz. Peygamber ile Hz. Ebubekir, Deyloğullarından sonra Abd b. Adıyyoğullarından yol kılavuzluğunda maharetli Abdullah b. Uraykat adında bir kimseyi ücretle tuttular. Bu adam halen Kureyş kâfirlerinin dini üzere (müşrik) idi. Fakat Hz. Peygamber ile Hz. Ebubekir onun doğruluğuna emniyet ve itimat ettiler de develerini ona teslim ettiler ve üç gece sonra develeriyle beraber Sevr mağarasında buluşmak üzere söyleyip anlaşma yaptılar. Bu kılavuz, Peygamber ile Ebubekir'in develeriyle üçüncü gecenin sabahında Sevr mağarasına, onların yanına geldi. Hz. Peygamber ve Hz. Ebubekir, beraberlerinde Âmir b. Führeyre ve kılavuz Abdullah b. Uraykat olduğu halde yola koyulup gittiler.” (Buhari, “İcare”, 2144).

“Ücretli çalıştırdığımız kimselere ücretlerini terleri kurumadan ödeyiniz.” (İbn Mace, “Ruhun”, 4).

“Sa'd bin Ebi Vakkas (r.a.)dan rivayet edildiğine göre, o şöyle demiştir: “Biz sulak yerlerdeki ekinlere karşılık, toprağı kiraya verirdik. Allah Rasulü (as) bunu yasakladı ve bize altın veya gümüş karşılığı onları kiralamamızı emretti.” (Ebu Davud, “Buyu” ve “İcarat”, 30); (Nesai, “Müzaraat”, 45);

İbni Abbas'dan rivayet edildiğine göre, Nebi (as) şöyle buyurmuştur. “Hacamat ol ve hacamatçının ücretini ver.” (Müslim “Müsakat”, 11); Seyyid Sabık, C. 4, s. 87; Hz. Peygamberin kira konusundaki hadisleri bunlarla sınırlı değildir. Serahsî, eserinde kira akdinin meşruluğuna ilişkin bu hadislerle birlikte yirmiyeye yakın hadis daha aktarmaktadır. Bk. Serahsî, C. 15 s. 101 vd.

⁴⁸ Mevsilî, C. 4, s. 44; Seyyid Sabık, C. 4, s. 87; Ali Haydar, *Dürerü'l Hukkam Şerhu Mecelleti'l-Ahkam*, (çev: Reşit Gündoğdu / Osman Erdem), Gül Neşriyat, İstanbul, 2014, C. 1, s. 412.

⁴⁹ Şeyh Bedrettin, C. 1, s. 713-714; Bilmen, C. 6, s. 163-167; Avcı, s. 607.

⁵⁰ Bilmen, C. 6, s. 156-157.

malik olması yeterlidir. Bu nedenle İslam hukukunda kiracının malı başkasına kiralaması yani alt kira ilişkisi kurulması caizdir.⁵¹ Hanefi mezhebine göre taraflardan birinin vefat etmesi üzerine icâre akdi sona erer. Ancak diğer üç mezhebe göre taraflardan birinin, hatta iki tarafında ölmesi ile icâre akdi sona ermeyerek hak mirasçılara intikal eder.⁵²

Kira akdi icap ve kabul beyanları ile kurulur. İcap ve kabul açık bir şekilde olabileceği gibi örtülü bir şekilde de olabilir.⁵³ Örneğin sandala binen bir kişi, sandalcının belirli bir ücret karşılığında belirli bir yere kadar götürmesini zımnen teklif etmiş olur. Sandalcının belirlenen hedefe doğru hareket etmesi ile kabul beyanında bulunduğu kabul edilebilir. Taraflar arasında kira lafzı geçmemiş olsa bile bu şekilde zımnen akit kurulmuş olacaktır.

İcâre akdinin konusu ayn mülkiyeti değil, elde edilecek menfaattir. Bu menfaat karşılığında kiralayan belirli bir ücret vermeyi kabul etmektedir. Ücret peşin olabileceği gibi vadeli de olabilir. Nakit olabileceği gibi belirli bir mal da ücret olarak kararlaştırılabilir. Ancak ücretin, sözleşme ile kiralanan şeyden elde edilecek menfaat ile aynı olmaması gerekir.⁵⁴

Bilmen, icâre akdini akar (gayrimenkul), uruz ve hayvanat (menkul), insan emeğinin kirası olmak üzere üç kısma ayırmıştır.⁵⁵ İcâre akdini kira akdi ve iş akdi olmak üzere iki ana bölümde ele alan hukukçular da olmuştur.⁵⁶ Sanayi devrimi öncesi iş hukuku kişilerin emeğinin kirası olarak düşünülmüştür. İslam hukukundaki genel kaideler, borçlar hukukuna ilişkin genel hükümler ve sözleşme hürriyeti çerçevesinde vazedilen kurallar işçi – işveren arasında ortaya çıkan uyuşmazlıkların adalete ve hakkaniyete uygun bir şekilde çözülmesini sağlamıştır. Bu nedenle bu alanda yeni düzenlemelere ihtiyaç duyulmamıştır. Ancak sanayi devriminden sonra fabrikaların kurulması ve iş hukuku alanında yaşanan yeni sorunlar, bu alana ilişkin köklü değişiklikler yapılmasını gerekli kılmıştır. Böylece iş hukuku ayrı bir bilim dalı olarak inkişaf etmiştir.⁵⁷ İslam hukukunda icâre-i âdemî (İş akdi), ecir-i has ve ecir-i müşterek olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Sadece bir işverene bağlı olarak çalışan işçiler için yapılan sözleşme ecir-i has olarak isimlendirilirken herkese iş yapan ayakkabıcı, boyacı, terzi gibi serbest meslek mensupları ile yapılan sözleşmeler ecir-i müşterek olarak isimlendirilmiştir.⁵⁸

III. EBÜSSUÛD EFENDİ’NİN *BİDAATÜ’L-KÂDÎ* ESERİNDE İCÂRE KAYITLARI

Babası da âlim bir zat olan Ebüssuûd b. Mehmed el-İskilibî Efendi 1490 yılında İstanbul’da dünyaya geldi. O dönemin meşhur hocalarından dersler alan Ebüssuûd Efendi, müderrislik, Bursa ve İstanbul kadılığı ve daha sonra 1537 yılında Rumeli Kazaskerliği görevlerini ifa etmiştir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde 1545 yılında şeyhülislam olarak görevlendirilmiş ve yirmi

⁵¹ Serahsî, C. 15, s. 108; Cezîrî, C. 4, s. 1707.

⁵² Ali Haydar, Deynin Sûret-i Edası ve İcarenin Ahad-i Akideynin Vefatı Halinde Adem-i İnfisahı Hakkında Ahkâm, Necm-i İstikbal Matbaası, İstanbul, 1335, s.16.

⁵³ Cezîrî, C. 4, s. 1706; Bilmen, C. 6, s. 164; “Teati tarikiyle dahi icare mün’akid olur.” Mecelle, md. 437; Berki, s. 82.

⁵⁴ Fetâvâ-yi Hindiyeye, C. 9, s. 102-108; “İcarede ma’kudünaleyh menfaattır.” (Kiralamada sözleşmenin konusu menfaattir.) Mecelle, m. 420, Berki, s. 79; Ali Haydar Efendi, C. 1, s. 473-474; Aydın, s.342.

⁵⁵ Bilmen, C. 6, s. 197.

⁵⁶ İbrahim Halebî, s. 63; Bardakoğlu, 2000, s. 381-388.

⁵⁷ Aykanat, Mehmet. “Mecelle’de İş Sözleşmesi”, *Akademik Bakış Dergisi*, C. 47, 2015, s. 54.

⁵⁸ Serahsî, C. 15, s. 110; Bilmen, C. 6, s. 157.

sekiz yıl on bir ay bu görevde bulunduktan sonra 1574 yılında vefat etmiştir. Ebüssuûd Efendi'nin tespit edilen 17 eseri olup yine kendisi tarafından kaleme alınan risale ve haşiyeleri vardır.⁵⁹

Ebüssuûd Efendi tarafından kaleme alınan eserlerden biri de Bidaatü'l-kâdî li ihtiyacihî fi'l-müstakbeli ve'l-mâzi isimli sakk çalışmasıdır.⁶⁰ Arapça olarak kaleme alınmış olan bu eserde yaklaşık 60 belge örneği yer almaktadır. Bu belgelerin çoğunluğu hüccetlerden oluşmaktadır. Ebüssuûd Efendi bu çalışmasında, az sayıda kelime ile tescil edilmesi gereken hukuki işlemin kayıt altına alınması için formüller sunduğunu belirtmektedir. Eserin diğer sakk kitaplarına göre hacminin oldukça dar olduğunu söyleyebiliriz. Kefalet, havale, şirket, mudarebe gibi o dönemde bilinen ve sözleşme yapılan alanlarda belge örneğinin düzenlenmediği görülmektedir. 10 bölümden oluşan eserin bölüm başlıkları şöyledir: (1) Beyanü's-sukuk; (2) vakıf; (3) nikah ve talâk ve nafaka; (4) nasb-ı vasî ve vasiyet; (5) icâre ve hibe; (6) itâk ve tedbir ve mükâtebe; (7) bey' ve deyn; (8) sulh ve ibra ve teslim ve eda; (9) Nakl-i şehadet, şahitlerin şehadetini inkar eden kimse huzurunda hükmün sabit olması; (10) diyet, kısas.⁶¹

Eserin yazma nüshaları bulunmaktadır. Ayrıca Abbasow tarafından Arapça olarak hazırlanmış “Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi'ye Nispet Edilen *Bidâ'atü'l-kâdî li'htiyâcihî fi'l-müstakbel ve'l-mâdî* adlı Risâlenin Tahkik ve Tahlili” isimli makalede Ebüssuûd Efendi'nin bu eseri farklı yazma nüshaları ile karşılaştırılarak incelenmiştir.⁶² Bu çalışmada aktarmış olduğumuz Ebüssuûd Efendi'nin eserindeki icâre akdine ait hüccet örnekleri için hem bu makaleden hem Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü'nden temin ettiğimiz yazma nüshadan⁶³ yararlanılmıştır.

Eserin giriş bölümünde Ebüssuûd Efendinin yapmış olduğu açıklamaların çevirisi şöyledir:

*“İlm-i sakk kadıların ihtiyaç duyduğu bilimler arasındadır. Kadılar bu bilimi icra etmeleri için dört sanata ihtiyaç duyarlar. Bu sanatlardan birincisi Arapçadır. Çünkü sözleşmelerin çoğunluğu Arapça dilinde yazılır. İkincisi örfdür, çünkü kişi örfü bilmezse toplumun üslubunu yani kullanılan kelimelerin yerlerini ve insanların onlara yükledikleri anlamları bilemezler. Üçüncüsü nahivdir. Çünkü dilbilgisi kurallarını bilmeyen kişinin yazısı hatasız olamayacaktır. Dördüncüsü şeriattır. Çünkü şeriati bilmeyen kimsenin sözünü bilmesi mümkün değildir. Bunlara beşincisini eklemek istersek o da maânîdir. Kişi bu beş sanatı birleştirebilirse sözü daha kısa, anlamı geniş ve net bir şekilde aktarılan söz olacaktır.”*⁶⁴

⁵⁹ Özel, Ahmet. *Hanefî Fıkıh Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2014, s. 264; Akgündüz, Ahmet. “Ebüssuûd Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994, C. 10 s. 365-371; Demir, Abdullah. *Şeyhülislam Ebüssuûd Efendi Devlet-i Aliyye'nin Büyük Hukukçusu*, Ötüken Yayınları, Ankara, 2006, s. 21-51.

⁶⁰ Süleymaniye, Kitaplığı, Laleli, Numara: 3711, Varak: 30-39; Hacı Mahmut Efendi, Numara: 6314, Varak: 31-44.

⁶¹ Kaya, 2005, s. 394.

⁶² Abbasow, Azer. “Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi'ye Nispet Edilen *Bidâ'atü'l-kâdî li'htiyâcihî fi'l-müstakbel ve'l-mâdî* Adlı Risâlenin Tahkik ve Tahlili”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, C. 35, 2017, s. 127-183.

⁶³ Ebüssuûd, b.Mehmed el-İskilibî. *Bidaatü'l-kâdî li ihtiyacihî fi'l-müstakbeli ve'l-mâzi*, Konya Yazma Eserler Kütüphanesi, Yer: 5811, ty

⁶⁴ Ebüssuûd Efendi, s. 130-131.

Ebüs-suûd Efendi yine eserinin giriş bölümünde o gün görev yapan hâkimlerin birçoğunun bu bilimleriyle bilemediklerinden ve düzenledikleri belgelerdeki eksiklikler yüzünden kişilerin hak kayıplarına uğradıklarından bahsetmektedir.⁶⁵

Eserin beşinci bölümü “İcâre ve Hibe” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde dokuz belge örneği bulunmaktadır. Bunlardan ilk üç tanesi icâre ile ilgilidir. Kalanları ise hibe ile ilgili kayıtlardır. Bu kayıtlardan birincisi mütevellî tarafından vakıf dükkânlarının kiraya verilmesine ilişkin bir konuda hazırlanmıştır. İkincisi iş akdi (‘icâru'n-nefs) için yapılan bir sözleşmedir. Üçüncüsü hac yolculuğu için hayvan kiralama örneğidir. Metinlerin Arapçadan çevirileri şu şekilde yapılmıştır:

A. Mütevellinin Vakıf Tahsildarına⁶⁶ Kiraya Verme Sözleşme Örneği⁶⁷

“Kiracı filan bin filan bu mütevellî olan yazının sahibinden, kayıtlı vakfından şu beldede şu çarşıda bulunan bu han, şöhretinden dolayı mekânını tarif etmeye gerek olmayan ve kendisiyle beraber yirmi beş dükkânın bulunduğu bu hanı sınırları ve tüm haklarıyla beraber filanın vakfından kiraladığını yazdırdı, o kiraya verdi, haram ay Muharrem başından şu seneden aynı şekilde bir tam seneye kadar, zikredilen süre içerisinde kıymeti belli şu rayiç dirhem ile, her ayın bitiminde ücretin verilmesi üzerine, şer‘i ve sahîh olarak kiraya verme ve kiralama, şer‘i ve sahîh ikrarla ve tasdikle yazılı kiraya veren huzurunda olduğu halde böylece yürürlüğe girdi (geçerli oldu) böylece zabıt tutuldu (yazıldı).”

B. İşçi Kiralamada Yazılacak Sözleşme Örneği⁶⁸

“Bu yazının sahibi filan bil filan ikrardan sonra mükellef yaşa ulaştığını yazdırdı ve o kendisini kiraya verdi. Haram Muharrem ayının dokuz yüz beş yılı tam bir sene ve ücreti muayyen ile şu anda rayiç dirhem olacak şekilde kiraladı. Sonra adı geçen müstecir (işçi), kararlaştırılan ücretin hepsini önceden müeccirden (işveren) aldığını şer‘i ve sahîh ikrarla, tasdikle ve huzurda yazdırdı. Böylece zabıt tutuldu (yazıldı).”

C. Hac Yolunda Taşıma Kiralama Sözleşme Örneği⁶⁹

“Filan bin filan, filan bin filanı deve sahibi (Cemmal, kervancı) olarak kiraladı. O Dimaşk’tan Mekke’ye gidiş dönüş olmak üzere eşyalarını taşımak için şu an rayiç bedel olan bin dirhem karşılığında onun develerini kiraladı. Sahîh ve şer‘i olarak kiralama ve kiraya verme böylece geçerli oldu.”

Yukardaki kayıtlar incelendiğinde tamamının hüccet kaydı olduğu görülmektedir. Kayıtlar oldukça kısa tutulmuştur. Kayıtların gerçek olaylar yerine kurgu olaylar üzerine tutulduğuna dair

⁶⁵ Ebüsuûd Efendi, s. 132.

⁶⁶ Câbi'l-Vakıf kavramı “vakıf tahsildarı” olarak çevrilmiştir.

⁶⁷ Başlığın Arapçası şöyledir: (Sûratun mâ Yüktebü fi İsti‘cârî'l-Câbi'l-Vakfi min‘el-Mütevellî), “صورة ما يُكتب في استئجار الجابي الوقف من المتولي” Abbasow, s. 161;

⁶⁸ Başlığın Arapçası şöyledir: (Sûratun mâ Yüktebü fi İcârî'n-Nefs) “صورة ما يُكتب في إيجار النفس” Abbasow, s. 161.

⁶⁹ Başlığın Arapçası şöyledir: (Sûratun mâ Yüktebü fi İcârî'l-Hamlî fi Târîkı'l-Hâc) “صورة ما يُكتب في إيجار الحمل في طريق الحج” Abbasow, s. 162.

güçlü bir kanı oluşturacak emareler bulunmaktadır. Gerçek kişi ve yer isimleri kullanılmamış kişi isimleri yerine “filan” tabiri tercih edilmiştir. Yine ilk iki sözleşme örneğinde bedelleri zikretmek yerine boş bırakıldığı görülmektedir.

Sakk örneklerinin konuları da oldukça dikkat çekicidir. Sanki fıkıh kitaplarında üçlü ayrıma örnek olması açısından bir mülk kirası, bir iş sözleşmesi (icâre-i ademi) ve bir de hayvan kirası örneği verilmiştir. Bu örnekler hukuki açıdan oldukça kıymetli hususlar ihtiva etmektedir. Yukarıdaki kayıtlar incelendiğine sakk ilminin kurallarına uygun bir sıranın gözetildiği görülmektedir. Öncelikle tarafların kimlikleri ve sözleşme ehliyetine sahip olup olmadıklarının tespiti yapılmaktadır. İkinci olarak sözleşmenin konusu tespit edilmektedir. Üçüncü aşamada sözleşmenin süresi tereddüde mahal kalmayacak şekilde kayıt altına alınmaktadır. Dördüncü olarak ücretin zikredildiği ve ücretin ne şekilde ödeneceğinin belirlenerek yazıldığı görülmektedir. Son olarak tarafların kendi iradeleri doğrultusunda sözleşme yaptıklarına, yapılan sözleşmenin şer'î hukuka uygun olduğuna ilişkin kayıtlar yer almaktadır. Kayıt örneklerinde sözleşmenin yapıldığı tarihe yer verilmemesi dikkat çekicidir.

IV. ŞÂNİZÂDE'NİN, SAKK-İ ŞÂNİZÂDE İSİMLİ ESERİNDEKİ İCÂRE KAYITLARI

Mehmed Sadık b. Mustafa Şânizâde, Medine kadılığı da yapmış Osmanlı Devleti'nin tecrübeli kadılarındandır. Başta tıp ve tarih alanlarında olmak üzere birçok eser veren Osmanlı âlimi Şânizâde Mehmed Atâullah Efendi'nin babasıdır. Mehmed Sadık Efendi'nin 1791 yılında Medine kadılığı yaptığı sırada vefat ettiği bilgisi bulunmaktadır.⁷⁰

Şânizâde Bedâiyu's-Sukuk,(Sakk-i Şânizâde) isimli eserinin Arapça olarak kaleme alınan giriş bölümünde bu kitapta yer alan bazı kayıtları kendisinin kaleme aldığını, ayrıca muhtelif kişiler tarafından kaleme alınan sakk kayıtlarının yanı sıra Mahmut Paşa mahkemesi birinci katibi olan babası Mustafa bin Taracı Ahmed'den kendisine intikal eden kayıtlardan da istifade ettiğini ifade etmektedir.⁷¹ Özcan tarafından eserin sonunda yer alan Receb 1211 (Ocak 1797) kaydı eserin bu tarihte tamamlandığına işaret olarak yorumlanmıştır.⁷² Ancak sakk kitapları üzerine çalışma yapan Kaya, eserin tarihi olarak 1205 (1791) yılını işaret etmektedir.⁷³ Eserin sakk örnekleri bölümü Türkçe kaleme alınmış olup eserde hüccetlerin yanı sıra ilam, maruz gibi kadılar tarafından kaleme alınan diğer kayıt örneklerine yer verilmiştir. Eserin bölüm başlıkları: Tahâret, salât, savm, hac, nikâh, talâk, itâk, eyman, hadd-i kazf, tazir, kat-ı tarik, mürted, lakît, âbik, mefkud, vakıf, büyü', sarf, müdâyenât, kefâlet, havale, kazâ, şehadet, tercih-i beyyinat, vekalet, dava, ikrar, sulh, vedia, hibe, icâre, ikrah, gasb ve daman, şüf'a, kısmet, muhâyee, hitân, el-hazru ve'l-ibâha, rehin, cinâyât, diyât, kasâme, vesâyâ, ferâiz, elkab, imza suretleri şeklindedir.⁷⁴ Eser

⁷⁰ Yılmaz, Ziya. “Şânizâde Mehmed Atâullah Efendi” *DİA*, İstanbul, 2010, C. 38, s. 334.

⁷¹ Şânizâde, Mehmed Sadık. *Bedâiyu's-sukuk(Sakk-i Şânizâde)*, (Sakk-i Cedid hamışinde), İstanbul, 1284, s. 3.

⁷² Özcan, Tahsin. “Sâdık Mehmed Efendi, Sakızı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2008, C. 35, s. 396.

⁷³ Kaya, 2005, s. 410.

⁷⁴ Kaya, 2005, s. 410.

1284 yılında Câmîu envârî's-sukuk' isimli eserin hamisinde 539 sayfa olarak basılmıştır. Eserin yazma nüshaları da mevcuttur.⁷⁵

Bu çalışmada eserin baskısı yapılmış nüshası üzerinden inceleme yapılarak kiraya ilişkin örnekler kullanılmıştır. Kitapta *icâre* bölümü 433-445 sayfaları arasında yer almaktadır. Eserde 12 adet kira kaydı bulunmaktadır. Eserde yer alan sakk sûretlerinde kişi isimleri, yer isimleri ve sözleşme miktarları gibi birçok kişisel kayıt yer almaktadır. Bu kişisel bilgiler bu kitabın hazırlanmasında kullanılan birçok sakk örneğinin gerçek hayattaki kayıtlardan alındığına dair düşünceleri kuvvetlendirmektedir.

A. Nefsini Musaneheten(Yıllık) İcâre ve İcâreyi Umurine Sarfa Emir Hücçetidir.

“Vilayeti Anadolu’da Küre kazası ahalisinden olup Mahmiyye-i İslambol’da Dâye Hatun mahallesinde misafireten sakine ve sinni ve cüssesinin bulûğa tahmili ve buluğunu mu’terife ve zatı Mehmed bin Ali ve Hamza ibni Musa tarifleriyle ma’rife olan Saliha binti Ali nam bikri baliğa meclis-i şer’-i şerîf-i envarda mahalle-i mezbûrede sakine ve zatı ma’rifane mezburanın tarifleriyle marife olan bâ’isetü’l-vesîka Emetullah binti Mahmut nam hatun muvacehesinde ikrar ve takrir-i kelam edip ben ücret ile hizmet eder makulesinden olmamla mezbure Emetullah hatuna hizmet etmek üzere senevi on beşer kuruş ücret tesmiyesiyle târihü’l-kitâbdan üç sene tamamına değin nefsimi mezbure Emetullah Hatun’a icâre ve teslim ve ücreti mezkuremi iktiza eden levazım-ı zaruriyeme harç ve sarfa mezbureye emr eylediğimde ol dahi ber-vech-i muharrer isticarı kabul ve ücreti mezkuremi emrim üzere levazım-ı zaruriyeme harç ve sarfa taahhüt eyledi dedikde gibbe’t-tasdîki’ş-şer’î mâ vaka ‘a bi’t-taleb ketb olundu.”⁷⁶

Açıklama: Üç sene hizmetçilik ve iş karşılığı kazanacağı gelirin kendi ihtiyaçları için harcanması için yapılan sözleşme örneği görülmektedir. Bu sakk örneği iş sözleşmesi (icâre-i âdemî) niteliğindedir. Bu kaydın İslam hukukunda sözleşme ile ilgili genel kurallar ve icâre ile ilgili özel kurallar dikkate alınarak hazırlandığı görülmektedir. Saliha isimli bir kişinin Emetullah isimli kadının yanında hizmetçi olarak çalışmasını konu edinmektedir. Öncelikle sözleşmenin yazılması talebinde bulunan kişinin ikametgâhı, sözleşme yapma ehliyetine sahip olup olmadığı tespit edilmektedir. Bu aşamada kadı iki şahit ile kişinin kimliğini tespit ederek kayda geçmiştir. Kayıttan sözleşmenin diğer tarafının da mecliste hazır olduğunu ve onun da kimlik tespitinin yapıldığı anlaşılmaktadır. Daha sonra hizmetçinin ağızından sözleşmenin konusu, süresi ve ücretinin kayda alındığını görmekteyiz. Bu kayıttan hizmetçi olarak çalışacağını beyan eden kişi hak edeceği ücretin kendi ihtiyaçları için harcanması konusunda işverene emir ve yetki vermektedir. Kayıttan ücretin çalışana verilmeyeceği, işveren tarafından işçinin zorunlu ihtiyaçları için sarf edileceği anlaşılmaktadır. Bundan sonra işverenin belirtilen sözleşme şartlarını kabul ettiğine dair beyan yer almaktadır. Ancak bu beyan yine işçinin ağızından yazılarak kayda geçirilmiştir. Tarafların talebi ve şeriata uygun tasdikleri ile bu yazının kaleme alındığını bildiren ibareler ile kayıt tamamlanmıştır.

⁷⁵ Eserin yazma nüshalarını işaret eden liste için bk. Kaya, 2005, s. 410.

⁷⁶ Şânizâde, s. 433-434.

Bu kayıt iki tarafın da kadın olduğu bir örnek olması açısından da dikkat çekicidir. Bu yönüyle bu kayıt Osmanlıda kadınların rahatça mahkemelere gidebildiğini sözleşmeler başta olmak üzere birçok hukuki işlemi yapabildiğini gösteren binlerce örnekten biridir.

B. Sağîrenin Babası Velâte (Velisi olduğu) Sağîreyi İcar ve Ücreti Sağîrenin Levâzımına Sarfa Emr Hücjeti Sûretidir.

“Vilayeti Anadolu’da gurra Hazar-ı Şarki ahalisinden Mahmiyye-i İslambol’da Tavuk Pazarında misafiren sakin Himmet bin Bektaş nam kimesne meclis-i şer’-i envarda Mahmiyye-i mezburda Hüseyin Ağa mahallesinde sakine ve zatı zeyl-i vesikada muharrerü’l-esâmî Müslimîn tarifleriyle ma’rufe olan bâ’isetü’l-vesîka Ayşe binti Ahmet nam hatun muvacehesinde ikrar ve takrir-i kelim edip yedi yaşında olup işbu yedimde olan sulbiye sağîre kızım Zeliha’yı menziline hizmet etmek için târihü’l-kitâbdan üç sene tamamına değin beher sene on kuruş icâre tesmiyesiyle mezbure Aişe Hatun’a bi’l-velâye icâre ve teslim ve ücreti mezkureyi kızım sağîre-i mezburenin nafaka ve kisvesine harç ve sarfa emr eyledim dedikte ol dahi ber-vech-i muharrer isticar ve kabul ve ücreti mezkureyi babası mezburun emri üzere sağîre-i mezburenin nafakasına harç ve sarfa taahhüt etmeğın mâ vaka’a bi’t-taleb ketb olundu.”⁷⁷

Açıklama: Eserde kiraya ilişkin ikinci örnek, yedi yaşında bir kızın babası tarafından velayeten üç yıllığına çalışması için bir kadının yanına verilmesini konu edinmektedir. Tarafların anlaşması üzerine çocuğun kirası için ödenecek ücret yine çocuğun ihtiyaçları için kullanılacaktır. Yedi yaşında bir çocuğun ev hizmetlerinde çalışması için bir kadının yanına verilmesi dikkat çekici bir durumdur. Ancak yoksulluk, çocukların daha iyi koşullarda yaşaması gibi nedenlerle bu tür sözleşmeler yapmış olabilirler. Şunu da belirtmek gerekir ki farklı tarihlere ait binlerce kaydı içeren yüz farklı kadı defterine ilişkin bilgilerin yer aldığı İstanbul kadı sicilleri veri tabanı üzerinden yaptığımız araştırmada benzer bir şekilde kız çocuğunun bu tip bir sözleşme ile bir kişi yanında çalıştırılmasına yönelik bir kayıta rastlanılmamıştır.⁷⁸

C. Ma’azallahi Te’ala Fıtıka Mübtela Olan Kimesne Şak İçin Cerraha Emr ve İzin Hücjeti Suretidir.

“Mahmiyye-i İslambol’da Eminbey mahallesinde Mehmet bin Ömer nam kimesne meclis-i şer’de cerrah taifesinden ba’isü’l-sefer Miho veledi Yorki man-ı zimmi muvacehesinde ikrar edip ben bi-emrillâhi te’âlâ fıtık illetine mübtela olup mesfur Miho zimmi bu makule illeti şak ve ber’ tam hasıl oluncaya değin ilaç ve tımar etmekte maharet ve şöhreti olmakla mesfur Miho bi’t-tamâm dahi fıtıgını şak ve berr-i tâm hasıl oluncaya değin müddet-i ma’lume ilaç ve tımar etmek üzere nefsinin otuz kuruşa bana icâre, ben dahi isticar ve kabul edip eğer cerrahı mezburun ber-vech-i muharrer emrim ile aleti mezkureyi şak edildigiinden naşi bi-

⁷⁷ Şânizâde, s. 434-435.

⁷⁸ Bk. <http://www.kadısicilleri.org/index.php>. E.T. 10.06.2022

emrillahi teala fevt olur isem dem ve diyetim mezburdan talep ve dava olunmasın dedikde gibbe 't-tasdiki' ş- şer 'i ma vaka 'a bi 't-taleb ketb olundu."⁷⁹

Açıklama: Fıtık hastalığına yakalanan bir kişinin tıbbi müdahale için cerrah ile yapmış olduğu sözleşme örneğidir. Osmanlı-İslam hukukunda gerekli koşulları taşımayan tıbbi müdahale sonucu hastanın bir zarara uğraması durumunda hekim ceza hukuku açısından sorumlu tutulur. Âlimlerin birçoğu bu durumda tıbbi müdahalede bulunan tarafından diyet ödenmesi gerektiğini beyan etmişlerdir.⁸⁰ Osmanlıda tıbbi müdahalelerin öncesinde hastaların yapılacak tıbbi müdahale konusunda kadı huzurunda aydınlatılması ve rızalarının alınması, bu müdahaleden dolayı ölüm hasıl olması durumunda hak sahiplerinin davacı olmaması gerektiğinin kayda geçirilmesi yaygın bir uygulama olmuştur.⁸¹

Özel hukuk açısından hasta ve doktor arasındaki hukuki bağın hangi sözleşme kapsamında değerlendirilmesi gerektiği tartışmalı bir konudur. Bu bağın kendine özgü (sui generis) bir yapıda olduğunu söyleyenler olmakla birlikte emanet, istisna, vekalet, cuâle ve icâre sözleşmeleri kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini belirten görüşler de bulunmaktadır.⁸² Bu günkü hukukta devlete bağlı olmaksızın çalışan doktorlar ile hasta arasındaki hukuki ilişki vekalet sözleşmesi kapsamında değerlendirilmektedir.⁸³ Ancak klasik fıkıh kitapları hasta ile hekim arasındaki hukuki ilişkiyi insan emeğinin kiralanması olarak nitelendirip çoğunlukla icâre akdi kapsamında "icâre-i ademi" olarak değerlendirmişlerdir.⁸⁴

Yukarıdaki kayıt hekim hasta arasındaki ilişkinin kira sözleşmesi kapsamında olduğu gözetilerek hazırlanmış önemli bir örnektir. Tarafların kimlikleri tespit edildikten sonra hastanın yapılacak tıbbi müdahale, uygulanacak tedavi yöntemi, bu iş karşılığında alınacak ücret ve cerrahın sözleşme kapsamında hareket etmesi neticesinde ölüm vaki olursa diyet talep edilmemesi yönündeki beyanı tasdik edilerek kayıt altına alınmıştır.

D. Celep Tâifesi Kasap Taifesini İsticar Ettikleri Hüccet Suretidir.

"Rumeli cânibinden Âsitâne-i aliyye'ye ağnam (koyunlar) getiren celeb taifesinden üç bin re's koyun getiren Rahveli Ebubekir ve bin yedi yüz re's koyun getiren Balkancı oğlu Dimitri'nin vekili el Hac Ahmet ve filan kadar koyun getiren filan ve filan kadar koyun getiren filan meclisi şer 'i serif-i envarda kendi nefsinden asıl ve hala kasapbaşı olan fahrü'l-akran Halil Ağa tarafından vekil-i müsecceli kethüdası el-Hac Mustafa ile kasap ustalarından filan ve filan mahzarlarında her biri takrir-i kelam edip biz Âsitâne-i Âliyye'de zebh ve ibadullaha bey için her birimiz Rumeli canibinden mâlimız ile iştira ve Eyüp kazasına tâbi Karaahmetli karyesinde cem' eylediğimiz maru'z-zıkr ağnamımızı kasaban-ı mezburun Yedikule haricinde ve sair mahallelerde vaki salhânelerinde tedric ile zebh ve

⁷⁹ Şânizâde, s. 435-436.

⁸⁰ Avcı, Mustafa. *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükiimler*, Adalet Yayınları, Ankara, 2018, s. 131.

⁸¹ Zorlu, Süleyman Emre. *Osmanlı Tıp Hukuku*, Adalet Yayınları, Ankara, 2017, s. 85.

⁸² Bu konuda görüşler için bk. Zorlu, s. 238-252.

⁸³ Ayan, Mehmet. *Tıbbi Müdahaleden Doğan Hukuki Sorumluluk*, Kazancı Yayınları, Ankara, 1991, s. 53.

⁸⁴ Gedikli, Fethi. "Osmanlı Hukukunda Hekimin Sorumluluğu ve XVII. Yüzyılda Ünlü bir Fıtık Cerrahı", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, C. 4, 2007, s. 23; Zorlu, s. 252.

luhumunu (etlerini) narh-ı rûzî⁸⁵ üzere ibadullah bey' için kasaban-ı mezburuna teslim ve beher re's koyun için yetmiş akçe ücret tesmiyesiyle kasaban-ı mezburun nefislerini bize icâre biz dahi isticarı zıkr olunan koyunlarımızın luhum ve şuhum (yağlar) ve sakadatını semen misilleriyle bey ve kabz-ı semenine ve semenlerinden ücreti mezkurelerini ba'de'l-istifa baki kalan meblağı bize teslim kasaban-ı mezburunu tarafımızdan vekil eylediğimizde onlar dahi kabul eylediler dediklerinde gibbe't-tasdikî'l-mu'teber celep taifesi merkumun yine kasabân-ı mezburun muvacehelerinde iade-i kelim edip koyunlarımızı kasap taifesi mezburunca muharrer üzere zebh ve bey'de ecirlerimiz olup luhum ve şuhum ve sakadatını bey ve kabz-ı semen ve semenlerinden ba'de'l-istifa-ı ücret ma'dâsını târihü'l-kitâbtan elli bir gün tamamda bize teslim taahhüt etmeleriyle beher vakıyye lahm-ı ganem için on sekiz akçe ve beher vakıyye şahm için on altı akçe ve keçi sakatları için on dört buçuk akçeden mezburun ile hesap görüp ziyade ve noksana bey' olundu deyu tarafeyn niza' ve mutalebe etmemek üzere her birimiz taahhüt eyledik dediklerinde mâ vaka'a bi't-taleb ketb olundu."

86

Açıklama: Hayvan yetiştiricilerinin kasaplarla yaptığı sözleşme örneğidir. Osmanlıda İstanbul'un et ihtiyacının karşılanması her zaman önemli bir konu olmuştur. O dönemde çoğunlukla koyun eti tercih edilir ve özellikle Rumeli tarafından getirilen koyunlar 16. yüzyıla kadar Koyun Emni, daha sonraları Kasabbaşılık tarafından yürütülen bir organizasyon ile İstanbul'un kasaplarına dağıtılır ve kesimleri yapılarak halka satılırdı.⁸⁷

Yukarıda yer alan kayıta öncelikle celeplerin kimlikleri, getirdikleri koyun sayıları da zikredilerek kayıt altına alınmıştır. Daha sonra sözleşmenin diğer tarafı olan kasabbaşı ve diğer kasapların kimlik tespitlerinin yapıldığı görülmektedir.⁸⁸ Daha sonra celeplerin ağzından sözleşmenin konusu zikredilmiştir. Özetle sözleşme, celepler tarafından getirilen küçükbaş hayvanların kasaplar tarafından İstanbul'un çeşitli mahallelerindeki kesimhanelerde kesilerek vakıyye (okka)⁸⁹ başına etlerinin 18, yağların 16 ve sakatlarının 14.5 akçeden satılarak toplanan paralardan koyun başına yetmiş akçenin kasaplar tarafından alındıktan sonra kalan paranın elli bir gün sonunda celeplere verilmesini konu edinmektedir. Bu işlemler için celepler tarafından kasapların kiralandığı görülmektedir. Sözleşmede ayrıca celepler kasapları ürünlerin satışı için vekil tayin ettikleri kayıt altına alınmıştır.

⁸⁵ Kadı sicillerinde de geçen bu kavram devlet tarafından belirlenmiş günlük fiyat anlamında kullanılmaktadır.

⁸⁶ Şânizâde, s. 436-437.

⁸⁷ Göktepe, Kaya. "İstanbul'un İaşesinin Temini Meselesi ve İstanbul'un İaşesine Katkı Sağlayan Bir Merkez: Tekirdağ Kazası (XVIII.-XIX. Yüzyıllar)", *Belleten*, C. 81, S. 292, 2017, s. 863; Türkkan, Mehmet Sait. *18. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul'un Et İaşesinin Temini: Hassa Kasabbaşılık Kurumu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 102.

⁸⁸ Burada Şânizâde "filan ve filan" diyerek tüm isimleri zikretmekten kaçınmıştır. Bu bir sakk örneği olduğu düşünüldüğünde kaydın uzamaması için bu yola başvurduğu düşünülebilir. Ancak bu kayda uygun olarak yazılacak gerçek bir sözleşmede tabii ki tüm tarafların gerçek kimliklerinin tespit edilip kayda geçirilmesi gerekecektir.

⁸⁹ Osmanlıda 18. yy.'da bir vakıyye (okka)'nın yaklaşık 1,3 kg geldiği kaynaklarda ifade edilmektedir. Kallek, Cengiz. "Okka", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2007, C. 33, s. 338.

E. Hürriyetini İspat Ettikten Sonra Mevlâsından Ücret Davası Sahih Olmadığını İlam Suretidir.

“Sahibe-i arzuhal Ayşe meclisi şer‘de dergâh-ı âlî kapıcıbaşlarından el-Hac Ömer Ağa ibni Mahmut muvacehesinde merkum el-Hac Ömer Ağa rıkkâ münkade⁹⁰ olduğum halde beni ahar kimseden cariyeye olmak üzere iştira ve on yedi sene istihdam ettikten sonra bu esnada hürretü’l-asl şuhûd-ı udûl ile ispat ve hürriyetime hüküm ve sebilim tahliye olunup müddet-i mezkûrede iktisap olduğum ber-mûceb-i defter-i müfredât eşyayı ma’lumemi mumaileyh el-Hac Ömer Ağa bana def’ ve teslim ben dahi yedinden bi’t-tamâm ahz ve kabz edip mâl-ı müktesebimden mumaileyhe kabulünde kat’a bir senem baki kalmayıp lakin mumaileyhin beni cariyeye-i memlûkesi olmak üzere istihdam eylediği müddette müstehaka olduğum ecir-i mislimi dahi talep ederim dedikte müddeiye-i mezburenin takriri üzere müddeti mezburede şer‘an ücrete müstehaka olmamağla davası meşrua olmadığını huzur-u alilerine ilam olundu.”⁹¹

Açıklama: Kira bahsinde beşinci örnek, esir olarak satılan ve daha sonra hürriyetini ispat eden bir kişinin eski efendisine cariyeye olduğu süre için ücret talebini içeren bir dava sonucunda verilen bir ilam paylaşımıdır. İş akdinin tarihimizde kira hukukunun konusu olduğunu belirtilmişti. Burada davacı, aslında cariyeye olmadığı halde cariyeye olarak kullanıldığı dönemdeki hizmetlerinin bedelini talep etmektedir. Davalı, davacının iddialarını kabul etmiştir. Hatta davacıya ait malların kaydının tutularak verildiğine dair iki taraf da mutabıktır. Ancak bu sakk suretinde mahkeme davacının aslında cariyeye olmadığı halde cariyeye olarak istihdam edildiği döneme ilişkin ücret talebini reddetmiştir.⁹²

F. Ecir-i Aynî Teslimde Kavliyle Musaddak Olduğu Sûretidir.

“Ahmet nam kimesne meclisi şer‘de çamaşırcı Mustafa muvacehesinde tarih-i ilamdan bir hafta mukaddem gasl etmek için merkum Mustafa’ya mâlimızın bir gömlek ve bir don ve bir şam alacası entarimi def’ ve teslim ve hala yedinde olmakla talep ederim deyu dava olunduğu cevabında müddei mezburdan eşyayı mezkureyi ahzını ikrar lakin elbise-i merkumeyi müddei mezburun emri üzere gasl edip kendine ba ayânuha teslim eyledim deyip ve merkum Mustafa husus-u mezburada yemin ile tasdik olunur emnadan olup bi’t-taleb tahlif olunmakla müddei merkum Ahmet dava-i mezkuresiyle bi-vechi muarazadan men olunup merkum çamaşırcı Mustafa’ya dahi ücret lazım olmadığı huzur-ı alilerine i’lam olundu.”⁹³

Açıklama: İlamdan anlaşıldığı üzere Ahmet isimli kişi çamaşırcı Mustafa’ya yıkanması için verdiği kıyafetlerin kendisine iade edilmediği gerekçesiyle davacı olmuştur. Tarafların beyanları

⁹⁰ Köleliğe baş eğme, köleliği kabullenme diye çevrilebilir. Rıkk: kölelik; münkad: Baş eğme, Kamus-ı Osmani, C. 4, s. 542.

⁹¹ Şânizâde, s. 437-438.

⁹² “Zeyd’in rıkkâ münkade olan cariyesi Hind Zeyd’e bir müddet hizmet ettikten sonra Hind Zeyd’den “Ben hurretu’l-aslum” deyu dava ve Zeyd inkâr etmekle Hind müddeasına ikamet-i beyyine edip sebili tahliye olursa Hind müddet-i mezburede hizmetinin ecr-i misli namına Zeyd’den nesne almağa kadire olur mu? el-Cevab: Olmaz.”

Feyzullah Efendi. Feteva-yı Feyziye, (haz. Süleyman Kaya), Klasik Yayınları, İstanbul, 2009, s. 366.

⁹³ Şânizâde, s. 438-439.

alınmış Davalı Mustafa kendisine verilen çamaşırları yıkayarak Ahmed'e iade ettiğini beyan etmiştir. Bu aşamada davacının iddiasını delil ile ispatlaması gerekmektedir. Mesela iki adil şahit ile davasını ispat edebilir. Ancak iddiasını delil ile ispatlayamayınca davalıya yemin teklif edilmiştir. Davalının yemin etmesi üzerine davacı davasını ispat edemediği için Ahmed'in mallarının aynen teslim talebi reddedildiği gibi çamaşırcıya yıkama karşılığında kararlaştırılan ücreti ödememesine karar verilmiştir.

G. Fî Feshi'l-İcâre

“Sahibe-i arzuhal Hatice binti Abdülhak zevci ve tarafından vekil olduğu zat-ı arifân filan ve filan şehadetleriyle sabit olan Mehmet Ağa meclis-i şer‘de Berber Seyyid Mustafa muvacehesinde merkum Seyyid Mustafa müvekkilem mezburanın tasarrufunda olan ırgat pazarında bir bab berber dükkanında müşahere (aylık kiralık) müste‘ciri olmakla gâyet-i şehrde (ay sonunda) fesh-i icâre birle dükkan-ı merk mu tahliye ve müvekkile-i mezbureye teslim mezbura tenbih olunmak matlubumdur deyu dava ol dahi ikrar etmeğin dükkanı merkumu gayet-i şehrde tahliye ve müvekkile-i mezbureye teslim merkum Seyyid Mustafa’ya tenbih olunduğu huzur-ı alilerine i‘lam olundu.”⁹⁴

Açıklama: İslam hukukuna göre kira sözleşmesi için belirli bir süre kararlaştırılmış ise, sürenin sonunda yeni bir sözleşme yapılmadığı takdirde, sözleşme sona erdiği için gayrimenkulün tahliye ve teslimi gerekecektir. Bu sakk kaydından Hatice'nin dükkânını Seyyid Mustafa'ya aylık olarak kiraya verdiği anlaşılmaktadır. Hatice'nin eşi ve vekili Mehmet Ağa aracılığı ile ay sonunda sözleşmenin feshedildiğinin ve dükkânın tahliye edilerek sahibine teslim edilmesinin ihtar edilmesi istenmiş, mahkeme de bu yönde karar vermiştir. Kayıta karısı adına işlem yapan Mehmet Ağa'nın vekil olduğunu iki şahitle ispatladığı da görülmektedir.

H. Dükkanda Fesh-i İcâre Olunduktan Sonra Müstecir Dükkan-ı Merkumu Benim Gediğimdir Deyü Huruç ve Teslimden Ebası⁹⁵ Meşru Olmadığı İlam Suretidir.

“Sahibe-i arzuhal Hatice binti Abdülhak zevci ve vekili sabitü'l-vekalesi Mahmut Ağa meclisi şer‘de berber Seyyid Mustafa muvacehesinde merkum Seyyid Mustafa mukaddemâ İslambol‘da ırgat pazarında vaki zevcem mezburenin tasarrufunda olan bir bab berber dükkanında müşaheretin müstecir olup bundan akdem fesh-i icâre birle dükkanı merkumdan huruç etmişken dükkanı merkumu fuzuli zabt etmekle teslim tenbih olunmak bilve kale matlubumdur deyu dava ol dahi cevabında ikrar lakin dükkan-ı merkum derununda olan âlâtı gedik şartıyla ahar kimesneden iştira edip ol vecihle dükkanı merkum gedik olmak üzere zabt ederim diye teslimden imtinai meşru olmamakla dükkanı merkumu vekil-i mezbure teslim merkum Mustafa’ya tenbih olunduğu huzur-ı alilerine i‘lam olundu.”⁹⁶

⁹⁴ Şânizâde, s. 439-440.

⁹⁵ Eba: Çekinme Kaçınma. Resimli Türkçe Kamus, s. 25.

⁹⁶ Şânizâde, s. 440.

Açıklama: Bu örnek, kira akdi sona erdikten sonra kiracının dükkân hakkında “benim gediğimdir” diyerek tahliyeyi reddetmesine ilişkin iddiasının geçerli olmadığına ilişkin bir ilam suretidir. Osmanlıda gedik uygulaması kiracıya sıradan bir kira sözleşmesinin sağladığı haklardan daha fazla hak sağlamaktaydı.⁹⁷ Ancak bu kurumun istismar edilmesini önlemek için ek tedbirler alınmıştır. Her gedik iddiası hemen dikkate alınmamakta gerçekten gedik olup olmadığı araştırılmaktaydı. Bu sakk örneğinde dükkân üzerinde geçerli bir gedik kurulmadığı halde kiracının gedik nedeniyle kiracılık hakkının devam etmesi yönündeki talebinin reddedildiği görülmektedir.

I. Fi-Damanü'l-Ecir ve Adem⁹⁸e Boyacı Meta'ı Kalb ve Redi⁹⁹ Boyadıkta Meta'm Kıymetini Tazmine Taahhüd İlamıdır.

“İslambol'da fesci esnafının yiğit başları ve kethüda vekili el-Hac Ali ve sairleri meclisi şer'î envarda Fazlı Paşa sarayında şal ve ihram boyacıları ustalarından Mihal ve Yuan nam zimmiler muvacehelerinde mezburun şal ve ihram ve sair metaumuzu kalb ve redi boyayıp ve bize dahi mezburunun pazarımız üzere boya akçelerini teslimde merkumuna rencide etmemek üzere nizamı kadimimiz iken bu esnada boyacı taifesi mezburun aldıkları metain ekserisini kalb ve redi boyamakla boyadıkları metain bahasına noksan tertip ve ol vecihle mu'ayyeb etmeleriyle mu'ayyeb eyledikleri metain noksan kıymetini mezburundan talep eylediğimizde ol vecihle beynimizde münâza'ât ceryan etmişti. El-haletü-hâzihi tesaddi eylediğimiz dava mezkuremizden fariğ ve hususu mezbure müteallikte davadan merkumunun zimmetlerini ibra eylediğimizde onlar dahi ba'de'l-yevm boyamak için aldıkları metalarını kalb ve redi hilaf-ı umurumuz üzere boyayıp teayyüp ederler ise beyaz olduğu halde kıymetlerini bize bittariki'l-damanı edaya taahhüd eylediler dediklerinde boyacı taifesi mezburun dahi makrun merkumuni tasdik ve tahkik etmeleriyle ma vaka 'a bi't-taleb ketb olundu.”¹⁰⁰

Açıklama: Fesçi esnafı ile boyacı esnafı arasında bir ihtilafın konu edildiği bu ilamda boyacıların kendilerine boyanmak üzere teslim edilen malları gereği gibi boyamadıkları şikâyeti ve tazminat talepleri ile fesçiler kadıya başvurmuşlardır. Taraflar kadı huzuruna gelmişler ve kadı huzurunda fesçiler boyacıları ibra etmiştir. Boyacılar bundan sonra fesçilerin taleplerine uygun olarak boyama işlemi yapacaklarını taahhüt etmişler aksi durumda tazminat ödemeyi kabul etmişlerdir.

J. Boyacı Te'addi Etmekle Metain Beyaza Kıymetine Daman İlamı Suretidir.

“Fesci taifesinden sahib-i arzuhal el-Hac Ramazan ve Ahmet meclisi şer'de boyacı esnafından Yorgaki nam zimmi muvacehesinde merkum el-Hac Ramazan Yorgaki zimmiye boyamak için cem'an kırk beş kuruş kıymetli işbu meclis-i şer'de muayene olunan dokuz adet mağrip şalı ile merkum Ahmed'in kezalik mesfure teslim eylediği elli üç kuruş kıymetli on üç

⁹⁷ Akgündüz, Ahmet. “Gedik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1996, C. 13, s. 541; Avcı, 2022, s. 396; Koyuncu, Nuran. “Osmanlı Devleti'nde Esnaf Gediklerinin Hukuki Esasları, Gelişimi ve İlgası” *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 26, S. 2, 2018, s. 54.

⁹⁸ Adem: Yok olmak. Müntehab-ı Lugat-ı Osmâniyye, C. 2, s. 50.

⁹⁹ Kötü işçilik olarak çevrilebilir. Kalb: Dönüştürmek; Redi: Kötü fasit. *Lehçe-i Osmani*, C. 2, s. 1131.

¹⁰⁰ Şânizâde, s. 440-441.

adet mağrip şallarımızı mesfure Yorgaki kalb ve redi ve hilaf-ı emrimiz elvana boyayıp ve ma'dud yesinden naşi çürüttüp ol vecihle zikr olunan şalları te'ayyüb etmekle zikr olunan şalları ahz ve beyaz olduğu halde sâlimen kıymetleri olan ceman doksan sekiz kuruşu mezburdan bi-tariki'd-daman talep ederiz deyü dava ol dahi ber veçhi muharrer ikrar ve kıymetleri olan meblağı mezburu edayı taahhüt eylediği huzur-ı alilerine i'lam olundu.”¹⁰¹

Açıklama: İlamda Ramazan ve Ahmet isimli iki fesci tarafından Yorgaki isimli boyacı zimmiye boyanmak üzere verilen şalların hatalı işçilik nedeniyle zarar görmesi üzerine mal sahiplerinin tazminat talebiyle kadıya başvurdukları görülmektedir. Mal sahiplerinin iddialarının ve tazminat taleplerinin kadı huzurunda kabul edilmesi ve tazminatın ödeneceği yönünde taahhüt verilmesi üzerine davaya son verildiği görülmektedir.

K. Reis Sefinede Olan Metâ'ı Fırtınaya Uğrayıp Sarfindan Deryaya İlka (Atmak) Etmekle Kıymetini Daman İlamı Suretidir.

“Karadeniz ticaretinde Galatalı Seyyid Ömer meclisi şer‘de Osman Reis muvacehesinde bin iki yüz seksen bir senesi İsmail iskelesinden Asitane‘ye nakil için mezburun sefinesine tahmil ve merkume teslim eylediğim yüz adet kovanlar mevcut ise ayanını müstahleke ise kıymeti şe‘riyelerini talep ederim deyü dava reisi merkum dahi ber-vech-i muharrer ahzını ikrar lakin esna-i tarikde fırtına zuhuru ve gark ihtimali galip olmakla müdde‘î-i mezbûrun kovanlarından doksan altı adedini sefineye hıffet (hafif) kılmak için deryaya ilka ve dört adedini kıymetleri olan on iki kuruşa ahire bey‘le istihlak eyledim deyü ikrar ve müdde-i merkum dahi tasdik etmeğin mucibince meblağ-ı merkum on iki kuruş ve maadasının dahi vakti ilkada olan kıymetlerini müddei mezbura teslime merkum Osman reise tenbih olunduğu huzur-ı alilerine i'lam olundu.”¹⁰²

Açıklama: Bu kayıtta yüz adet kovanın gemi ile taşınması için yapılan bir sözleşme neticesinde yapılan taşıma esnasında malın zarar uğraması nedeniyle tazmin talep edilmektedir. Gemi reisinin beyanına göre sefer esnasında fırtınaya yakalanmaları üzerine geminin batmaması için kovanlardan doksan altı adedi denize atılmış kalan dört tanesi de başkasına satılmıştır. Görülen dava sonucunda hâkim dört kovanın satış bedeli olan on iki kuruş ile diğer kovanların denize atıldığı tarihteki değerleri üzerinden hesaplanacak olan tazminatın gemi reisinden alınarak kovan sahibine ödenmesine karar vermiştir.

L. Cerrah Hilaf-ı Ade(t) İlaç Etmekle Daman Davasında Sulh Hüccetidir.

“Oturakçı Ali ve zevcesi zatı ma‘rife Emine meclisi şer‘de cerrah taifesinden Seyyid Abdurrahman muvacehesinde bundan akdem altı yüz seksen kuruşa iştira eylediğimiz bin kuruş kıymetli Gürcü Mahbûbe nam cariyenin sağ koltuğu altında yarası olup muâlece (tedavi) için cerrah-i mezbura iradet olunduğumuzda ol dahi iznimiz ve haz¹⁰³ akti yok iken

¹⁰¹ Şânizâde, s. 442.

¹⁰² Şânizâde, s. 442-443.

¹⁰³ Haz sözlükte kat‘etmek, kesmek anlamlarına gelmektedir. Lugat-ı Remzi, C. 1, s. 433; Kayıtlardan haz aktinin cerrahi bir müdahale öncesi hastalar veya onların temsilcileri ile hekim arasında yapılan ve yapılacak tıbbi müdahaleye onay verilen bir akit türü olduğu söylenebilir.

mezkur olunan yarayı hilaf-ı mutad şak ve seriyyan tımarını kat' ve ehsasınun (ehşa: karın içi uzuvlar) zarı yarılıp mezburenin riesi (akciğer) ve kebedi (karaciğer) görünüp ol vecihle mezburun teaddisinden naşi müteessire cariyeye-i mezbûre fevt olup ve mezburun hususu mezburda teaddisi olup haz akdi olmadığı hassa cerrahları haberleriyle zahir olduğu ser etibba-ı hassa saadetlü semahatlü efendi hazretleri taraflarından ilam olunmakla biz dahi cariyeye-i mezburenin kıymetini mezburdan dava eylediğimizde beynimize muslihun tavassut (vasıta) ve davayı mezkuramızdan bizi cerrah-ı merkum ile dört yüz kuruşa sulh eylediklerinde biz ve cerrah merkum sulh-ü mezburu kabul etmekle bedeli sulh-u merkumu cerrah-ı mezburdan talep ederiz deyu dava ve müddealarını makbulü'ş-şehade ettikleri ihbar olunan hassa cerrahlarından Ahmet Efendi ve Mela Mehmet şehadetleriyle ispat etmeğin mucibince bedeli sulh merkum dört yüz kuruşun edasıyla mezbur cerrah Seyyid Abdurrahim ilzam olunmuştur. ”¹⁰⁴

Açıklama: İlamda Mahbube isimli cariye'nin yanlış tedavi nedeniyle vefat etmesi üzerine tıbbi müdahalede bulunan cerrah ile cariyeye sahipleri arasındaki dava kaydı görülmektedir. Bu kayıta cariye'nin sahipleri, cerrahın kendilerinden izin almadan müdahalede bulunduğunu beyan etmektedirler. Osmanlı'da doktorların bir tıbbi müdahaleye başlamadan önce kadı huzurunda onam aldıkları belirtmiştik. İslam ve Osmanlı hukukuna göre hak sahibinin izni alınmadan yapılan tıbbi müdahale sonucunda organ kaybı veya ölüm vaki olursa doktorun diyet ödemesi gerekir.¹⁰⁵ Sakk kaydındaki bir diğer ayrıntı ise tarafların aralarını bulmak üzere muslihun'un devreye girmiş olmasıdır. Zaman zaman Osmanlı mahkeme kayıtlarında rastlanılan muslihûnun, günümüzdeki uzlaştırmacı/arabulucuya benzer bir fonksiyon ifa ettiği söylenebilir.¹⁰⁶

SONUÇ

Bu çalışmada Ebüssuûd Efendi'nin ve Şânizâde'nin sakk eserlerindeki kira kayıtlarına yer verilmiştir. Yaklaşık iki yüz elli sene ara ile yaşamış olan bu iki önemli Osmanlı hukukçusunun çalışmalarından, aradan geçen süre zarfında gerek sakk ilminde gerekse kira hukuku alanında ortaya çıkan gelişmeler tespit edilebilmektedir.

Ebüssuûd Efendi'nin sakk örneklerinin sadece hüccetlerden oluştuğu ve sözleşmelerin oldukça kısa bir şekilde hazırlandığı görülmektedir. Ayrıca bu örnekler Arapça hazırlanmışlardır. Şânizâde'nin eserindeki örnekler incelendiğinde aradan geçen süre zarfında sakk kayıtlarının

¹⁰⁴ Şânizâde, s. 443-444.

¹⁰⁵ Avcı, Mustafa. "Osmanlı Ceza Muhakemesinde Sulh (Uzlaştırma)", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 25, S. 1, 2017, s. 45-46; Zorlu, s. 82; "Cerrah olan Zeyd Amr'ın bir kolunun müşterek damarından Amr'ın izniyle fasedtikde ol damarı Amr'ın izninsiz mu'tadi tecavüz edip ziyade kat' etmekle Amr ol fasddan sahib-i firâş olup kalkmadan müteessiren fevt olsa veresei Amr'ın nısf-i diyetini Zeyd'den almağa kadir olurlar mı? el-Cevab: Olurlar." Abdullah Efendi, Şeyhülislam Yenişehirli. *Behcetü'l-Fetâvâ*, (haz. Süleyman Kaya vd.), Klasik Yayınları, İstanbul, 2011, s. 610.

¹⁰⁶ Detaylı bilgi için bk. Kılınç, Ahmet. "Osmanlı Devleti'nde Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yöntemi Olarak Muslihun: Osmanlı Arabuluculuğu", *II. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri*, Onikilevha Yayınları, İstanbul, 2016, s. 15-81; Avcı, 2017, s. 11-71; Akman, Ahmet. "İslâm-Osmanlı ve Modern Türk Hukuku'nda Sulh Sözleşmesi ve Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yollarına Mukayeseli Bir Bakış", *Hitit İlahiyat Dergisi*, C. 20, S. 2, 2021, s. 1029-1056.

çeşitlenerek çoğaldığını hukuki ilişkilerin daha da karmaşıklaştığını ve hukuk dilinin Türkçeye döndüğünü tespit etmekteyiz. Ebüsuûd Efendi'nin kayıtlarında sözleşme konusu ve şartları kâdının dilinden yazılmakta iken Şânizâde'de sakk kayıtlarında talepte bulunan kişinin ağzından yazılması dikkat çekicidir. Kayıtlar karşılaştırıldığında zaman içinde kişilerin kimliklerinin tespitinin daha bir önem kazandığı görülmektedir. Özellikle Şânizâde'nin kayıtlarında kadınların kimlik tespitlerinde mahkemenin şahit dinlediği görülmektedir.

İncelediğimiz kayıtlar, hazırlandıkları dönemin sosyal, ekonomik ve toplumsal hayatına ışık tutmaktadır. Şânizâde'nin kayıtlarından ikisinde biri yetişkin kadın diğeri yedi yaşında bir kız çocuğu olmak üzere kişilerin sadece bakım giderleri karşılığında çalışmayı kabul ettikleri görülmektedir. Ayrıca kayıtlardan Müslümanlarla gayrimüslimlerin birbirleri ile ticari, hukuki ilişkiler kurabildikleri, mahkeme önünde eşit bir şekilde yargılamaya tâbi tutulabildikleri, Osmanlıda kadınların kendi adlarına bizzat veya vekil aracılığı ile sözleşmeler yapabildikleri ve mahkeme önünde temsil edilebildikleri görülmektedir.

Şânizâde'nin kayıtlarından günümüzde olduğu gibi tarihimizde de gayrimenkul kirası ve tahliyesi hususlarının hukuk gündemini meşgul ettiği, uyuşmazlıkların mahkemeler önüne taşınarak hukukçulardan çözüm istendiği görülmektedir. Yine taraflar arasında yapılan sözleşmelerin eksik veya hatalı olarak ifasından kaynaklanan tazminat davaları o dönem sakk kayıtlarında yer almıştır.

KAYNAKÇA

Abbasow, Azer. “Şeyhülislâm Ebüsuûd Efendi'ye Nispet Edilen Bidâ'atü'l-kâdî li'htiyâcihî fi'l-müstakbel ve'l-mâdî Adlı Risâlenin Tahkik ve Tahlili”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, C.35, 2017, s.127-183.

Abdullah Efendi, Şeyhülislam Yenişehirli. *Behcetü'l-Fetâvâ*, (haz. Süleyman Kaya vd.), Klasik Yayınları, İstanbul, 2011.

Akdeniz, Aslıhan. *Mecelle-i Ahkam-ı Adliye'nin Kira Hükümlerinin Nizamiye Mahkemelerinde Uygulanması*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2022.

Akgündüz, Ahmet, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1991, C.3.

Akgündüz, Ahmet, *Şeriyeye Sicilleri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1988, C.1.

Akgündüz, Ahmet. “Ebüsuûd Efendi, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1994, C. 10, s. 365-371.

Akgündüz, Ahmet. “Gedik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1996, C.13, s. 541.

Akgündüz, Ahmet. “İslam Hukukunun Osmanlı Devleti’nde Tatbiki: Şer‘iye Mahkemeleri ve Şer‘iye Sicilleri”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, C. 14, 2009, s.13-48.

Akman, Ahmet, "İslâm-Osmanlı ve Modern Türk Hukuku'nda Sulh Sözleşmesi ve Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yollarına Mukayeseli Bir Bakış", *Hitit İlahiyat Dergisi*, C. 20, S.2, 2021, s. 1029-1056.

Ali Haydar. Deynin Sûret-i Edası ve İcârenin Ahad-i Akideynin Vefatı Halinde Adem-i İnfisahı Hakkında Ahkâm, Necm-i İstikbal Matbaası, İstanbul, 1335.

Ali Haydar. *Dürrü'l Hukkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, (çev: Reşit Gündoğdu / Osman Erdem), Gül Neşriyat, İstanbul, C. 1, 2014.

Altun, Muhammed Latif. *İslam Hukukunda Kira (İcâre) Sözleşmesi*, Sonçağ Akademi, Ankara, 2022.

Atar, Fahrettin, “Şürût ve Sicillât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.39, Ankara, 2010, s. 416.

Atar, Fahrettin. “Noter”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 33, Ankara, 2007, s.221.

Avcı, Mustafa. “Osmanlı Ceza Muhakemesinde Sulh (Uzlaştırma)”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 25, S.1, 2017, s.11-71.

Avcı, Mustafa. *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Adalet Yayınları, Ankara, 2018.

Avcı, Mustafa. *Türk Hukuk Tarihi*, 11. Basım, Adalet Yayınevi, Ankara, 2022.

Ayan, Mehmet. *Tıbbi Müdahaleden Doğan Hukuki Sorumluluk*, Kazancı Yayınları, Ankara, 1991.

Aydın, Mehmet Akif. *Türk Hukuk Tarihi*, Beta Yayınları, İstanbul, 2022.

Aykanat, Mehmet. “Mecelle’de İş Sözleşmesi”, *Akademik Bakış Dergisi*, C.47, 2015, s.53-62.

Bardakoğlu, Ali. “İcâre”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2000, C. 21, s.381-388.

Bardakoğlu, Ali. *İslam Hukukunda ve Modern Hukukta İcâre Akdi Özellikle Personel İstihdamı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1982.

Bayındır, Abdülaziz. *İslam Muhakeme Usulü (Osmanlı Devri Uygulaması)*, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul, 2015.

Berki, Ali Himmet. *Açıklamalı Mecelle (Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye)*, Hikmet Yayınları, İstanbul: 1978.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, Ravza Yayınları, İstanbul, 2013, C. 8.

Cezîri, Abdurrahman. *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, (çev. Mehmet Keskin), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, C. 4.

Cin, Halil / Akgündüz, Ahmed. *Türk Hukuk Tarihi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2011.

Cin, Halil / Akyılmaz, Gül. *Türk Hukuk Tarihi*, Sayram Yayınları, Konya, 2022.

Çavuşzade Mehmed Aziz Efendi. *Dürrü's-Sukuk*, İstanbul, 1288.

Debbağzade Numan Efendi. *Tuhfetü's-Sukuk*, İstanbul, 1259.

Demir, Abdullah. *Şeyhülislam Ebussuud Efendi Devlet-i Aliyye'nin Büyük Hukukçusu*, Ötüken Yayınları, Ankara, 2006.

Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an-ı Kerim Meali*, (Haz.: Halil Altuntaş / Muzaffer Şahin), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2011.

Ebussuud, b.Mehmed el-İskilibî. *Bidaatü'l-Kâdi li İhtiyacihi fi'l-Müstakbeli ve'l-Mazi*, Konya Yazma Eserler Kütüphanesi, Yer: 5811, ty.

Ekinci, Ekrem Buğra. *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, Arı Sanat Yayınları, İstanbul, 2006.

Fetâvâ-yi Hindiyeye, (çev. Mustafa Efe), Akçağ Yayınları, Ankara, 1986, C. 9.

Feyzioğlu, Hamiyet Sezer. *Tanzimat Döneminde Kadılık Kurumu*, Kitabevi, İstanbul, 2010.

Feyzullah Efendi. *Fetâvâ-yı Feyziye*, (haz. Süleyman Kaya), Klasik Yayınları, İstanbul, 2009.

Gedikli, Fethi. "Osmanlı Hukukunda Hekimin Sorumluluğu ve XVII. Yüzyılda Ünlü bir Fitık Cerrahı", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, C. 4, 2007, s.15-27.

Gedikli, Fethi. *Bosna Sakk Defteri: Hicri 1203-1288 (1788-1871) Tarihleri Arasında Bosna'da Hukuksal ve Toplumsal Hayat*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2015.

Göktepe, Kaya. "İstanbul'un İâşesinin Temini Meselesi ve İstanbul'un İâşesine Katkı Sağlayan Bir Merkez: Tekirdağ Kazası (XVIII.-XIX. Yüzyıllar)", *Belleten*, C. 81, S. 292, 2017, s.857-916.

Hâcibzade, Muhammed b. Mustafa. *Bidâ'atü'l-Hükkâm*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, Yer: 2273, İstanbul, ty.

Hamidullah, Muhammed. *el-Vesâiku's-Siyâsiyye*, (çev. Vecdi Akyüz), Kitabevi, İstanbul, 1997.

İbn Âbidin, Muhammed Emin b. Ömer. *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, (çev. Ahmed Davudoğlu), Şamil Yayınları, İstanbul, 1982, C. 12.

İbrahim Halebî. Mülteka Tercümesi, (çev. Hüsamettin Vanlıoğlu), Yasin Yayınları, İstanbul 2014, C.3.

İnalcık, Halil vd. *Adalet Kitabı*, Yeditepe Yayınevi, Ankara, 2012.

Kallek, Cengiz. “Okka”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2007, C. 33, s.338.

Kaya, Süleyman. “Mahkeme Kayıtlarının Kılavuzu: Sakk Mecmuaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 3, S.5, 2005, s.379-416.

Kaya, Süleyman. “Sak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2008, C. 35, s. 586.

Kılınç, Ahmet. “Osmanlı Devleti’nde Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yöntemi Olarak Muslihun: Osmanlı Arabuluculuğu”, *II. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri*, Onikilevha Yayınları, İstanbul, 2016, s. 15-81.

Koyuncu, Nuran. “Osmanlı Devleti’nde Esnaf Gediklerinin Hukuki Esasları, Gelişimi ve İlğası” *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 26, S. 2, 2018, s.47-76.

Merginani, Şeyhülislam Burhanüddin Ebu’l Hasan Ali b. Ebu Bekir. *el-Hidâye Tercemesi*, (çev. Ahmed Meylani), Kahraman Yayınları, İstanbul, 2015, C. 4.

Mevsîlî, Abdullah b. Mahmud. *el-İhtiyar li-ta’lîlî’l-Muhtar*, (çev. Hüsamettin Vanlıoğlu vd.), Muallim Neşriyat, İstanbul, 2015, C. 2.

Molla Hüsrev. *Gurer ve Dürer Tercümesi*, (çev: Arif Erkan), Eser Neşriyat, İstanbul, 1980, C.3.

Oğuz, Mustafa / Akgündüz, Ahmet. “Hüccet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 18, İstanbul, 1998, s. 446.

Ortaylı, İlber. *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti’nde Kadı*, Kronik Kitap, İstanbul, 2017.

Önder, Muharrem. “Ebû Ca’fer et-Tahâvî (239-321/853-933) ve Şurût İlmi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S.11, 2008, s.365-397.

Özcan, Ruhi. *Mukaddimetü’l-Hâvî fi Şurûti’t-Tahâvî*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bağdat, 1972.

Özcan, Tahsin. “Sâdık Mehmed Efendi, Sakızî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2008, C. 35, s. 395.

Özel, Ahmet. *Hanefî Fıkıh Âlimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2014.

Saylan, Şenol. “Hanefî Mezhebi Şürut Literatürü”, *IV. Uluslararası Şeyh Şa’bân-ı Velî "Hanefîlik Mâturîdilîk" Sempozyumu Kitabı*, Kastamonu Üniversitesi Matbaası, Kastamonu, 2017, C. 2, s. 28-47.

Schacht, Joseph. *İslam Hukukuna Giriş*, (çev. Mehmet Dağ - Abdulkadir Şener), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1986.

Serahsî. *Mebcut*, (çev. M. Cevat Akşit), Gümüşev, İstanbul, 2008, C. 15.

Seyyid Sabık. *Fıkhu's-Sünne Ayet ve Hadislerle İslam Hukuku*, (çev. Mehmet Yılmaz), Pınar Yayınları, İstanbul, 2015.

Şânizâde, Mehmed Sadık. *Bedâiyü's-sukuk (Sakk-i Şânizâde)*, (Sakk-i Cedid hamışinde), İstanbul, 1284.

Şeyh Bedreddin. *Letâifu'l-İşârât Şerhi / et-Teshîl Şerhu Letâifi'l-İşârât*, (haz. Hacı Yunus Apaydın), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2012, C. 2.

Türkkan, Mehmet Sait. *18. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul'un Et İâşesinin Temini: Hassa Kasabbaşılık Kurumu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

Tyan, Emile. *Noterlik ve İslam Hukuku Uygulamasında Yazıyla İspat Rejimi*, (çev. Ahmet Ziya Çalışkan), Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Konya, 2019.

Ubucını, M.A. *Türkiye 1850*, (çev. Cemal Karaağaçlı), Tercüman Yayınları, İstanbul, ty., C. 1.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, 4. Basım, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014.

Üçok, Coşkun / Mumcu, Ahmet / Bozkurt, Gülnihal. *Türk Hukuk Tarihi*, Turhan Kitapevi, Ankara, 2022.

Ülker, İbrahim. "İki Belge Işığında Anadolu Selçuklularda Noterlik İşlemleri", *II. Türk Hukuk Tarihi Kongresi*, (haz. Fethi Gedikli), Onikilevha Yayınları, İstanbul, 2016, C.1, s. 31-49.

Ülker, İbrahim. *Osmanlı Noterlik Hukuku*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2018.

Ünal, Halit. "Şurût - Sukûk İslam Hukukunda Belge Tanzimi", *Diyanet Dergisi*, Yıl: 1986, Cilt: 22, Sayı: 3, s.24-31.

Yılmaz, Ziya. "Şânizâde Mehmed Atâullah Efendi" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2010, C. 38, s. 334.

Yusuf Ziyaeddin, b. Hac Yakub b. Ali el-İstanbulî. *Câmiu Envâri's-Sukuk ve Lâmiu'z-Ziyâi li Zevi'ş-Şukuk (Sakk-i Cedid)*, İstanbul, 1284.

Zorlu, Süleyman Emre. *Osmanlı Tıp Hukuku*, Adalet Yayınları, Ankara, 2017.

<https://www.osmanlicasozlukler.com/>

<https://www.mevzuat.gov.tr/>